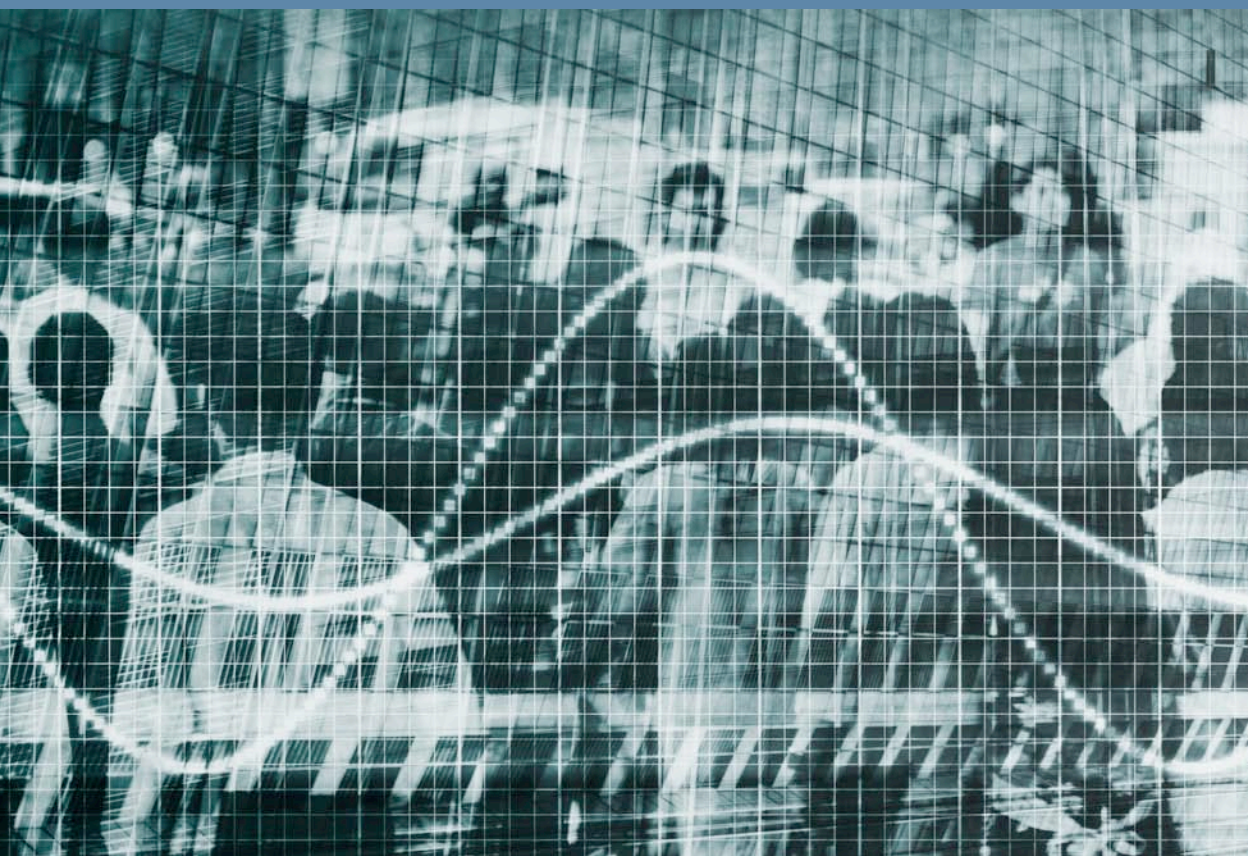

Μελέτες (Studies) / 2

Οικονομική μεγέθυνση, ανισότητα και φτώχεια

Θεωρητικές και εμπειρικές προσεγγίσεις

ΧΡΙΣΤΟΣ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ, ΓΙΑΝΝΗΣ ΔΑΦΕΡΜΟΣ,
ΕΛΕΝΑ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΚΑΙ ΓΑΒΡΙΗΛ ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗΣ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΜΟΝΑΔΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ, ΦΤΩΧΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ

**Οικονομική μεγέθυνση,
ανισότητα και φτώχεια:
Θεωρητικές και εμπειρικές
προσεγγίσεις**

Οικονομική μεγέθυνση, ανισότητα και φτώχεια: Θεωρητικές και εμπειρικές προσεγγίσεις

Χρίστος Παπαθεοδώρου
Γιάννης Δαφέρμος
Έλενα Παπαδοπούλου
Γαβριήλ Σακελλαρίδης

Δεκέμβριος 2010

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ

Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων

Εμμανουήλ Μπενάκη 71Α
106 81, Αθήνα
Τηλ. +30 2103327779
Fax +30 2103327770
www.ineobservatory.gr

Οι απόψεις που διατυπώνονται στο παρόν κείμενο
είναι των συγγραφέων και δεν εκφράζουν κατ' ανάγκη
τις θέσεις της ΓΣΕΕ.

Επιμέλεια εξωφύλλου: Βάσω Αβραμοπούλου

Γλωσσική επιμέλεια – Διορθώσεις: Γιώτα Γ. Χρόνη

Φωτογραφία εξωφύλλου: www.shutterstock.com

Ηλεκτρονική σελιδοποίηση: Γιάννης Παπαδημητρόπουλος

Εκτύπωση – Παραγωγή: ΚΑΜΠΥΛΗ ΑΕΒΕ

© ΙΝΕ ΓΣΕΕ

ISBN: 978-960-7402-53-0

Η παρούσα έρευνα χρηματοδοτήθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού» 2007-2013.

Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων

Το Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ αποτελεί έναν χώρο έρευνας και δράσης που απευθύνεται στους εργαζομένους, στην ακαδημαϊκή κοινότητα, στους φορείς χάραξης πολιτικής και στο σύνολο των πολιτών. Στόχος του είναι να προσφέρει επιστημονικά τεκμηριωμένες αναλύσεις για μια σειρά κοινωνικών και οικονομικών ζητημάτων που βρίσκονται στο επίκεντρο της τρέχουσας συγκυρίας και που έχουν άμεση σχέση με τα συμφέροντα του κόσμου της εργασίας. Το Παρατηρητήριο είναι σημείο συνάντησης και δημιουργικού διαλόγου πληθώρας ερευνητών, με απώτερο στόχο την ανάδειξη διαστάσεων των σύγχρονων οικονομικών και κοινωνικών φαινομένων που έχουν ιδιαίτερη αξία για την οπτική των εργαζομένων και των συνδικάτων. Παράλληλα, η ερευνητική του δραστηριότητα εντάσσεται σε μια ευρύτερη προσπάθεια καταγραφής πολιτικών που δύνανται να συνεισφέρουν με ουσιαστικό τρόπο στην επίλυση των σημαντικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει στην τρέχουσα περίοδο ο κόσμος της εργασίας.

Η δραστηριότητα του Παρατηρητηρίου επικεντρώνεται σε τρεις βασικούς τομείς: α) στην οικονομία και την ανάπτυξη, β) στο κοινωνικό κράτος και το μέλλον της εργασίας και γ) στην ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού σε περιβάλλον δημοκρατίας και ισότητας. Ο πρώτος τομέας αφορά τα αίτια και τις επιπτώσεις της πρόσφατης οικονομικής κρίσης, τις σύγχρονες προκλήσεις που έχει να αντιμετωπίσει ο δημόσιος τομέας και η δημοσιονομική πολιτική στην Ελλάδα, καθώς και τις αλλαγές που είναι αναγκαίο να πραγματοποιηθούν στο αναπτυξιακό πρότυπο της χώρας. Ο δεύτερος τομέας αναφέρεται στην ασκούμενη κοινωνική πολιτική, στα ζητήματα της φτώχειας και των ανισοτήτων, στις εργασιακές σχέσεις και στο θεσμικό πλαίσιο των αγορών εργασίας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνει στην ανάλυση της τρέχουσας συγκυρίας και στην αποδόμηση που επιχειρείται σε μια σειρά δικαιω-

μάτων και κατακτήσεων των εργαζομένων. Τέλος, ο τρίτος τομέας επικεντρώνεται σε θέματα που αφορούν την εκπαίδευση και την κατάρτιση των εργαζομένων, τις ποιοτικές και ποσοτικές διαστάσεις της ανεργίας, τον κοινωνικό αποκλεισμό και το ρατσισμό που βιώνει σημαντική μερίδα των εργαζομένων και των ανέργων στη χώρα.

Είναι προφανές ότι οι τρεις προαναφερθέντες τομείς έχουν επικαλύψεις μεταξύ τους. Μέσα από τα κείμενά του το Παρατηρητήριο επιδιώκει να αναδείξει αυτές τις επικαλύψεις και να φέρει στην επιφάνεια τα οφέλη που μπορεί να προκύψουν από την πολύπλευρη ανάλυση των σύγχρονων οικονομικών και κοινωνικών φαινομένων. Στο πλαίσιο της προσπάθειας που επιχειρείται, θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική η κατάθεση παρατηρήσεων, προτάσεων αλλά και εναλλακτικών προσεγγίσεων από όσους και όσες επιθυμούν να συνεισφέρουν στην ερευνητική δραστηριότητα του Παρατηρητηρίου.

Γιάννης Παναγόπουλος

Πρόεδρος ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Περιεχόμενα

1	Εισαγωγή	9
2	Θεωρητικές προσεγγίσεις	11
2.1	Το υπόδειγμα του Kuznets	11
2.2	Θεωρητικές επεκτάσεις του υποδείγματος του Kuznets - Επιπρόσθετα θεωρητικά σχήματα για τη σχέση μεγέθυνσης και ανισότητας	13
2.3	Θεωρητικά σχήματα και ρητορείες για τη σχέση οικονομικής μεγέθυνσης και φτώχειας	18
3	Εμπειρικές αναλύσεις	23
3.1	Οικονομική μεγέθυνση και ανισότητα	24
3.2	Οικονομική μεγέθυνση και φτώχεια	30
4	Συμπεράσματα	35
	Βιβλιογραφία	37

1. Εισαγωγή

Στον σύγχρονο δημόσιο και ακαδημαϊκό διάλογο, καθώς και στη σχετική βιβλιογραφία, μία από τις κυρίαρχες απόψεις είναι ότι οι υψηλοί ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης αποτελούν επαρκή συνθήκη για την αντιμετώπιση –ή έστω τον σημαντικό περιορισμό– των φαινομένων της εισοδηματικής ανισότητας και της φτώχειας. Βασικό επιχείρημα της άποψης αυτής είναι ότι τα οφέλη από τους υψηλούς ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης, αργά ή γρήγορα, διαχέονται σε όλο το φάσμα του πληθυσμού και άρα αφορούν όλες τις εισοδηματικές κατηγορίες. Έτσι, οι πολιτικές που προτείνονται ως αναγκαίες για την προώθηση της οικονομικής μεγέθυνσης θεωρείται ότι αποτελούν ταυτόχρονα και τα εργαλεία εκείνα με τα οποία μπορεί αφενός να αντιμετωπιστεί η φτώχεια και αφετέρου να μειωθούν οι μεγάλες εισοδηματικές ανισότητες. Παράλληλα, αντιμετωπίζεται αρνητικά και αποθαρρύνεται η αναδιανεμητική παρέμβαση του κράτους, κυρίως μέσω πολιτικών κοινωνικής προστασίας, με το επιχείρημα ότι αυτή μπορεί να επιφέρει μόνο βραχυχρόνια οφέλη στην επίτευξη μεγαλύτερης ισότητας (και δικαιοσύνης). Μέσα από το επιχείρημα των συμβατικών οικονομικών περί αντίστροφης σχέσης μεταξύ ισότητας και αποτελεσματικότητας υποστηρίζεται ότι μακροχρόνια οι συνέπειες τέτοιων παρεμβάσεων θα είναι δυσμενείς λόγω των αντικινήτρων που θα επιφέρουν στη συμπεριφορά των ατόμων αναφορικά με τη συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας και την αύξηση της αποτελεσματικότητας.

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η κριτική παρουσίαση και η αποτίμηση της παραπάνω άποψης, αξιοποιώντας τη σχετική θεωρητική βιβλιογραφία και τα διαθέσιμα ερευνητικά ευρήματα εμπειρικών μελετών. Αυτό θα συντελέσει στην αποτελεσματική χάραξη και αξιολόγηση των σχετικών κρατικών πολιτικών και παρεμβάσεων σε επίπεδο μακροοικονομίας και κοινωνικής προστασίας. Η δομή που ακολουθείται στη μελέτη αυτή έχει ως εξής: Στην επόμενη ενότητα παρουσι-

άζονται τα θεωρητικά σχήματα που αναλύουν τους μηχανισμούς μέσω των οποίων η οικονομική μεγέθυνση επιδρά στην ανισότητα και τη φτώχεια. Στο πλαίσιο αυτό ιδιαίτερη έμφαση δίνεται, μεταξύ άλλων, στο υπόδειγμα του Kuznets, στις μετέπειτα θεωρητικές επεκτάσεις του και στον τρόπο που εναλλακτικά θεωρητικά σχήματα σκιαγραφούν την επίδραση της οικονομικής μεγέθυνσης στην ανισότητα. Επιπρόσθετα, γίνεται αναφορά στις διάφορες αντιλήψεις και ρητορείες για τη σχέση της οικονομικής μεγέθυνσης με τη φτώχεια. Σκοπός της παρουσίασης αυτής είναι να αξιολογηθεί η θεωρητική εγκυρότητα της άποψης σύμφωνα με την οποία η οικονομική μεγέθυνση αποτελεί το βασικό εργαλείο για να αντιμετωπιστούν η φτώχεια και οι μεγάλες εισοδηματικές ανισότητες. Στην Ενότητα 3 γίνεται περιγράφονται τα εμπειρικά ευρήματα μιας πληθώρας οικονομετρικών μελετών οι οποίες διερευνούν την επίδραση της οικονομικής μεγέθυνσης τόσο στο φαινόμενο της εισοδηματικής ανισότητας όσο και σε αυτό της φτώχειας. Στόχος της συγκεκριμένης ενότητας είναι να απαντήσει στο ερώτημα αν και σε ποιο βαθμό επιβεβαιώνεται εμπειρικά η άποψη ότι το κατά κεφαλήν ΑΕΠ αποτελεί βασικό ερμηνευτικό παράγοντα των εισοδηματικών ανισοτήτων και της φτώχειας. Στο πλαίσιο αυτό η επισκόπησή μας περιλαμβάνει ένα μεγάλο εύρος μελετών που χρησιμοποιούν εναλλακτικές μεθοδολογίες, διαφορετικούς πληθυσμούς αναφοράς και διαφορετικές προσεγγίσεις στην κατασκευή των εκάστοτε οικονομετρικών παλινδρομήσεων. Τέλος, στην Ενότητα 4 συνοψίζονται τα βασικά συμπεράσματα που προκύπτουν από την επισκόπηση της βιβλιογραφίας και γίνεται μία συνολική αποτίμηση.

2. Θεωρητικές προσεγγίσεις

2.1 Το υπόδειγμα του Kuznets

Η θεωρητική διερεύνηση της σχέσης μεταξύ οικονομικής μεγέθυνσης και εισοδηματικής ανισότητας –και συγκεκριμένα του τρόπου με τον οποίο η διαδικασία της οικονομικής μεγέθυνσης επιδρά στην ανισότητα– αναπτύχθηκε σημαντικά από τα μέσα της δεκαετίας του 1950, μετά τη δημοσίευση του άρθρου του Simon Kuznets (1955). Το θεωρητικό επιχείρημα που διατυπώνει ο Kuznets είναι ότι η εισοδηματική ανισότητα αυξάνεται κατά τα πρώτα στάδια της μεγέθυνσης, κατόπιν σταθεροποιείται στη διάρκεια της μετάβασης από την αγροτική/προβιομηχανική στη βιομηχανική οικονομία, και μειώνεται στα μεταγενέστερα στάδια της μεγέθυνσης. Έτσι, η εισοδηματική ανισότητα ακολουθεί την πορεία ενός ανεστραμμένου U.

Ο Kuznets ξεκινάει την ανάλυσή του χρησιμοποιώντας διάφορα διαθέσιμα δεδομένα για την κατανομή του εισοδήματος σε τρεις ανεπτυγμένες οικονομίες της εποχής: στις ΗΠΑ, στη Μεγάλη Βρετανία και στη Γερμανία. Με βάση τα συγκεκριμένα δεδομένα, επισημαίνει ότι η ανισότητα στις εν λόγω χώρες δείχνει να χαρακτηρίζεται από μακροχρόνια σταθερότητα προτού αρχίσει να μειώνεται μετά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο. Την ίδια περίοδο οι χώρες αυτές εμφανίζουν συνεχή άνοδο του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, γεγονός το οποίο οδηγεί τον Kuznets στο συμπέρασμα ότι στα προχωρημένα στάδια της οικονομικής ανάπτυξης η ανισότητα σταθεροποιείται και στη συνέχεια μειώνεται καθώς προχωράει η διαδικασία της οικονομικής μεγέθυνσης.

Ο Kuznets χαρακτηρίζει αρχικά το συγκεκριμένο εύρημα ως μη αναμενόμενο σύμφωνα με τις τότε κυρίαρχες αντιλήψεις για τους εξής λόγους: Πρώτον, θεωρεί ότι η οικονομική μεγέθυνση καταλήγει σε συγκέντρωση των αποταμιεύσεων στα ανώτερα εισοδηματικά κλιμάκια· με αυτό τον τρόπο επιτείνεται η ανι-

σότητα, εφόσον η αυξημένη αποταμίευση οδηγεί στην απόκτηση περιουσιακών στοιχείων από τους πιο εύπορους, ενισχύοντας περαιτέρω τα μελλοντικά τους εισοδήματα. Δεύτερον, η οικονομική μεγέθυνση συνοδεύεται από τη μετακίνηση του εργατικού δυναμικού από τον αγροτικό στον βιομηχανικό τομέα, ο οποίος χαρακτηρίζεται από υψηλότερη ανισότητα στο εσωτερικό του.

Προκειμένου λοιπόν να ερμηνεύσει αυτό το μη αναμενόμενο εύρημα, ο Kuznets επισημαίνει τρεις βασικούς παράγοντες που εκτιμά ότι στα μεταγενέστερα στάδια της οικονομικής μεγέθυνσης αντιστρέφουν την τάση διεύρυνσης της ανισότητας. Ο πρώτος παράγοντας σχετίζεται με τη διαδικασία της εκβιομηχάνισης. Ο Kuznets διερευνά διεξοδικότερα τη μετάβαση από τον αγροτικό στον βιομηχανικό τομέα (που εμφανίζει μεγαλύτερη ανισότητα), καθώς η μετάβαση αυτή συνδέεται άμεσα με την οικονομική μεγέθυνση. Στα πρώτα στάδια της οικονομικής μεγέθυνσης, ο βιομηχανικός τομέας είναι ακόμη σχετικά περιορισμένος. Σύμφωνα όμως με τον Kuznets, καθώς η εκβιομηχάνιση συνεχίζεται και αυξάνεται η απασχόληση στη βιομηχανία, αυξάνεται συγχρόνως και η ανισότητα στο εσωτερικό της. Αυτό συμβαίνει γιατί οι χαμηλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας καλύπτονται γρήγορα από οικονομικούς μετανάστες τόσο του εσωτερικού (οι οποίοι προέρχονται από τον αγροτικό τομέα) όσο και του εξωτερικού, διευρύνοντας τις εισοδηματικές διαφορές με τα καλύτερα αμειβόμενα τμήματα του αστικού πληθυσμού. Ωστόσο, καθώς ο αστικός πληθυσμός σταθεροποιείται, η δυνατότητα εκμετάλλευσης οικονομικών ευκαιριών και η πολιτική επιρροή των σχετικά χαμηλότερων εισοδηματικών ομάδων γίνονται υψηλότερες, με αποτέλεσμα οι ομάδες αυτές να διεκδικούν σταδιακά όλο και μεγαλύτερα μερίδια του συνολικού εισοδήματος. Παρατηρείται, με άλλα λόγια, μείωση της ανισότητας στον βιομηχανικό τομέα της οικονομίας και, κατά συνέπεια, στο σύνολο της οικονομίας. Επομένως, μακροχρόνια η οικονομική μεγέθυνση επιδρά θετικά στη μείωση της ανισότητας.

Ένας δεύτερος παράγοντας, σύμφωνα με τον Kuznets, αφορά το πώς η οικονομική μεγέθυνση επηρεάζει τη συγκέντρωση αποταμιεύσεων στις υψηλότερες εισοδηματικές ομάδες. Όπως επισημαίνει, στις ανεπτυγμένες οικονομίες μια σειρά από πολιτικές και θεσμικές παρεμβάσεις σχετικά με τη φορολογία, τον πληθωρισμό, τα επιτόκια κ.λπ. περιορίζουν τις συνέπειες της εν λόγω συγκέντρωσης, με αποτέλεσμα να μειώνεται η ανισότητα. Επιπλέον, η ανισότητα περιορίζεται και από την ίδια τη φύση της ελεύθερης οικονομίας. Η τεχνολογική πρόοδος έχει

ως επακόλουθο τη δημιουργία νέων κερδοφόρων κλάδων, στους οποίους η οριακή παραγωγικότητα του κεφαλαίου είναι υψηλότερη. Αυτό σημαίνει ότι η απόδοση των κεφαλαίων που έχουν ήδη επενδυθεί σε πιο παραδοσιακούς κλάδους της βιομηχανίας θα τείνει να μειώνεται, έχοντας ως αποτέλεσμα τον περιορισμό της ανισότητας.

Ένας τρίτος αντισταθμιστικός παράγοντας είναι τα εισοδήματα που δημιουργούνται στον τομέα των υπηρεσιών. Όπως αναφέρει ο Kuznets, ένα μεγάλο μέρος των υψηλών εισοδημάτων δεν προέρχεται από τις αποδόσεις του συσσωρευμένου πλούτου, αλλά από τα εισοδήματα των επιχειρηματιών και των επαγγελματιών του τομέα των υπηρεσιών. Ενώ διαχρονικά τα εισοδήματα στον τομέα των υπηρεσιών τείνουν να αυξάνονται, εντός του τομέα ο ρυθμός αύξησης των υψηλότερων εισοδημάτων είναι μικρότερος σε σχέση με τον αντίστοιχο των χαμηλότερων, γεγονός που συμβάλλει στη μείωση της ανισότητας.

Αξίζει να σημειωθεί ότι για την περίπτωση των αναπτυσσόμενων χωρών ο Kuznets αναφέρει πως είναι αρκετά πιθανόν να μην ακολουθήσουν μια πορεία ανεστραμμένου U για δύο κυρίως λόγους: Πρώτον, γιατί θεωρεί ότι η πορεία προς την οικονομική μεγέθυνση είναι πιο δύσκολο να επιτευχθεί στις αναπτυσσόμενες χώρες. Αυτό συμβαίνει διότι στα ανώτερα εισοδηματικά στρώματα του πληθυσμού η αποταμίευση (που σύμφωνα με τον Kuznets οδηγεί σε επενδύσεις και μεγέθυνση) είναι χαμηλότερη σε σχέση με την αντίστοιχη στις ανεπτυγμένες οικονομίες. Επιπλέον, η όποια αποταμίευση είναι πιθανόν να διοχετευτεί προς τις ανεπτυγμένες οικονομίες, όπου τα κεφάλαια μπορούν να επενδυθούν με μεγαλύτερη ασφάλεια. Δεύτερον, ακόμη και να επιτευχθεί μια πορεία προς τη μεγέθυνση σε αυτές τις χώρες, ο κίνδυνος της πολιτικής αστάθειας είναι μεγαλύτερος λόγω της αύξησης της ανισότητας που θα παρατηρηθεί στα αρχικά στάδια της εκβιομηχάνισης. Το γεγονός αυτό μπορεί να διαταράξει την πορεία προς μια κατάσταση όπου θα υπάρχει υψηλότερη μεγέθυνση και χαμηλότερη φτώχεια.

2.2 Θεωρητικές επεκτάσεις του υποδείγματος του Kuznets - Επιπρόσθετα θεωρητικά σχήματα για τη σχέση μεγέθυνσης και ανισότητας

Το υπόδειγμα του Kuznets και τα συμπεράσματα που προκύπτουν από αυτό κυριάρχησαν στο επίπεδο του ακαδημαϊκού και πολιτικού διαλόγου κατά τις

δεκαετίες του 1960 και του 1970. Οι παραδοχές του Kuznets έγιναν ευρέως αποδεκτές, χωρίς να υπάρξει κάποια ισχυρή αμφισβήτησή τους σε θεωρητικό ή εμπειρικό επίπεδο. Το αποτέλεσμα ήταν να κυριαρχήσει η άποψη ότι η οικονομική μεγέθυνση μέσω της εκβιομηχάνισης μπορεί στα αρχικά στάδια να επέφερε κάποια αύξηση της ανισότητας, αλλά αργά ή γρήγορα η τάση αυτή θα αντιστρεφόταν και οι εισοδηματικές ανισότητες θα περιοριζόνταν (βλ. Moran, 2005).

Το υπόδειγμα του Kuznets άρχισε ουσιαστικά να τίθεται υπό αμφισβήτηση τη δεκαετία του 1980, όταν διάφορες εμπειρικές μελέτες κατέδειξαν ότι η υπόθεση για την ύπαρξη του ανεστραμμένου U δεν μπορούσε να υποστηριχθεί από τα διαθέσιμα δεδομένα.¹ Παράλληλα άρχισαν να αναπτύσσονται θεωρητικά επιχειρήματα που είχαν ως στόχο να αναδείξουν ορισμένες αδυναμίες του θεωρητικού πλαισίου στο οποίο βασίστηκε ο Kuznets.

Ο Bourguignon (1990), για παράδειγμα, υιοθέτησε ένα θεωρητικό πλαίσιο σύμφωνα με το οποίο καθώς ο πληθυσμός μετακινείται από τον αγροτικό στον βιομηχανικό τομέα, η μείωση της προσφοράς αγροτικών προϊόντων και η πιθανή αύξηση της ζήτησής τους μπορεί να αυξήσει τις τιμές τους και, κατ' επέκταση, τα εισοδήματα αυτών που παραμένουν στον αγροτικό τομέα. Παράλληλα, εισήγαγε εντός του βιομηχανικού τομέα τη διάκριση μεταξύ εργαζομένων και καπιταλιστών, των οποίων τα εισοδήματα προέρχονται από διαφορετικές πηγές. Η ανάλυσή του κατέδειξε ότι ο τρόπος με τον οποίο η μεγέθυνση επιδρά στην ανισότητα είναι αρκετά πιο πολύπλοκος σε σχέση με αυτόν που περιγράφει ο Kuznets. Η αύξηση ή όχι της ανισότητας εξαρτάται κατά αρκετά μεγάλο ποσοστό από το πώς μεταβάλλεται η ελαστικότητα της ζήτησης των γεωργικών προϊόντων ως προς την τιμή τους καθώς εξελίσσεται η διαδικασία της εκβιομηχάνισης.

Οι Anand and Kanbur (1993a), βασιζόμενοι σε προγενέστερη μελέτη του Robinson (1976), επικέντρωσαν την προσοχή τους στην περίπτωση όπου το μέσο εισόδημα στον βιομηχανικό τομέα και η ανισότητα εντός του είναι σε υψηλότερο επίπεδο από το μέσο εισόδημα και την ανισότητα στον αγροτικό τομέα. Κάνοντας χρήση εναλλακτικών δεικτών ανισότητας έδειξαν ότι η σχέση οικονομικής μεγέθυνσης και ανισότητας μπορεί να πάρει τη μορφή ποικίλων συναρτησιακών μορφών, με διαφορετικά σημεία καμπής – ανάλογα με τον εκάστοτε δείκτη που

1. Βλ. Moran (2005) για μια σύντομη επισκόπηση της εμπειρικής βιβλιογραφίας της δεκαετίας του 1980.

χρησιμοποιείται.² Από την ανάλυσή τους προέκυψε επίσης ότι, αν υπάρχει μια συνεχής αύξηση της διαφοράς μεταξύ του μέσου εισοδήματος στον βιομηχανικό και τον αγροτικό τομέα, είναι πιθανόν η ανισότητα να αυξάνεται συνεχώς καθώς εξελίσσεται η διαδικασία της μεγέθυνσης, χωρίς να υπάρχει κάποιο σημείο καμψής όπου αυτή η τάση αντιστρέφεται – όπως υπέθεσε ο Kuznets.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η πρόσφατη μελέτη των Vicente and Borge (2000), η οποία έδειξε μεταξύ άλλων πως η καμπύλη που σκιαγραφεί τη σχέση μεγέθυνσης και ανισότητας μπορεί να πάρει διαφορετική μορφή από αυτή που υπέθεσε ο Kuznets, αν υποθέσει κανείς μια συνεχή μείωση της διαφοράς του μέσου εισοδήματος στον αγροτικό τομέα από το εισόδημα στον βιομηχανικό. Πιο συγκεκριμένα, είναι πιθανόν το ανεστραμμένο U να χαρακτηρίζει την εν λόγω σχέση μέχρι ένα συγκεκριμένο σημείο, αλλά σε ένα πολύ εξελιγμένο επίπεδο της εκβιομηχάνισης η ανισότητα να αυξάνεται εκ νέου.

Η ύπαρξη θετικής σχέσης μεταξύ οικονομικής μεγέθυνσης και ανισότητας στα πολύ εξελιγμένα στάδια της μεγέθυνσης έχει υποστηριχθεί επίσης από τα θεωρητικά επιχειρήματα των Alderson and Nielsen (2002) και Moller et al. (2003). Έχοντας ως σημείο αναφοράς την αύξηση της ανισότητας στις ΗΠΑ και σε άλλες ανεπτυγμένες οικονομίες κατά τις τελευταίες δεκαετίες, οι συγκεκριμένοι συγγραφείς επισημαίνουν ότι στα υψηλά στάδια της μεγέθυνσης υπάρχουν παράγοντες που αντιστρέφουν την τάση για μείωση της ανισότητας, την οποία υποθέτει ο Kuznets. Θεωρούν μάλιστα ότι οι περισσότεροι από αυτούς τους παράγοντες συνδέονται με την παγκοσμιοποίηση. Μεταξύ άλλων, η παγκοσμιοποίηση αυξάνει τη μετακίνηση του κεφαλαίου για παραγωγικές δραστηριότητες προς τις χώρες όπου κυριαρχεί το φτηνό εργατικό δυναμικό, με αποτέλεσμα στις ανεπτυγμένες οικονομίες να ενισχύεται η αποβιομηχάνιση και η μετακίνηση του εργατικού δυναμικού από τον βιομηχανικό τομέα στον τομέα των υπηρεσιών. Υποστηρίζοντας ότι ο τομέας των υπηρεσιών χαρακτηρίζεται από χαμηλότερους μισθούς και υψηλότερη εσωτερική ανισότητα σε σχέση με τον βιομηχανικό, είναι πιθανόν οι εισοδηματικές ανισότητες να επιδεινωθούν – ως αποτέλεσμα αυτής της εξέλιξης. Η παγκοσμιοποίηση επίσης συνδέεται –στο πλαίσιο της συγκεκρι-

2. Κάθε δείκτης ανισότητας εμφανίζει διαφορετική ευαισθησία σε μεταβιβάσεις που λαμβάνουν χώρα σε διαφορετικά σημεία της κατανομής και κατά συνέπεια αντανακλά μια διαφορετική συνάρτηση ευημερίας.

μένης ανάλυσης– με την εισαγωγή φτηνών προϊόντων από το εξωτερικό και με την εισροή μεταναστών, οι οποίοι αποτελούν φτηνό εργατικό δυναμικό εντός των ανεπτυγμένων οικονομιών. Αυτά τα φαινόμενα έχουν ως συνέπεια τη μείωση της διαπραγματευτικής δύναμης των εργαζομένων στους διάφορους τομείς της οικονομίας και κατ' επέκταση τη μείωση των μισθών τους. Παράλληλα, οι μετανάστες χαρακτηρίζονται σε γενικές γραμμές από χαμηλές δεξιότητες αλλά και μεγάλη διασπορά ως προς αυτές· συνεπώς, η μετανάστευση επιδρά δυσμενώς στην εισοδηματική ανισότητα (βλ. επίσης Borjas, 1994).

Ιδιαίτερη αναφορά χρειάζεται να γίνει στα θεωρητικά επιχειρήματα των Korzeniewicz and Moran (2005), οι οποίοι δίνουν έμφαση στο ρόλο της τεχνολογικής προόδου στο πλαίσιο μιας «σουμπετεριανής» διαδικασίας μεγέθυνσης και «δημιουργικής καταστροφής».³ Θεωρούν ότι μια τέτοια διαδικασία, που χαρακτηρίζεται από συνεχείς τεχνολογικές αλλαγές και αναπροσαρμογές στη ζήτηση για εργασία, επιδρά αρνητικά στη συνύπαρξη υψηλών εισοδημάτων και μικρότερης ανισότητας, οδηγώντας σε μια διαρκή πορεία προς υψηλότερη ανισότητα. Ταυτόχρονα τονίζεται ότι η αμφιλεγόμενη αποτελεσματικότητα τόσο του αναδιανεμητικού ρόλου των θεσμών όσο και της αγοράς έχουν ως αποτέλεσμα μια συνεχή ροπή προς την ανισότητα, η οποία εξαρτάται από το χώρο και το χρόνο αναφοράς, παράγοντας αποτελέσματα που δεν μπορούν να γενικευτούν για τη σχέση μεγέθυνσης και ανισότητας.

Θα πρέπει ωστόσο να επισημανθεί ότι στον αντίποδα των παραπάνω μελετών υπάρχουν και αρκετές πρόσφατες θεωρητικές έρευνες –στο πλαίσιο συχνά διαφορετικών θεωρητικών επιχειρημάτων από αυτά του Kuznets– οι οποίες υποστηρίζουν την ύπαρξη του ανεστραμμένου U για τη σχέση μεταξύ οικονομικής μεγέθυνσης και ανισότητας. Ένα μεγάλο μέρος αυτών των μελετών βασίζεται στη νεοκλασική θεώρηση της μεγέθυνσης. Για παράδειγμα, οι Aghion and Bolton (1997) αναπτύσσουν ένα θεωρητικό πλαίσιο που δίνει έμφαση στο ρόλο του κόστους δανεισμού για τη δυναμική εξέλιξη της ανισότητας. Στα αρχικά στάδια της μεγέθυνσης, τα άτομα που έχουν λιγότερο συσσωρευμένο πλούτο έχουν ανάγκη

3. Όπως αναφέρει ο Schumpeter (1942), η καπιταλιστική ανάπτυξη δεν είναι μια απλή μετάβαση από ένα σημείο ισορροπίας σε ένα άλλο. Η δομή μιας οικονομίας αλλάζει «από μέσα» σε μια διαδικασία που «καταστρέφει» τις παλιές αγορές και τις παλιές μεθόδους οργάνωσής τους, και τις αντικαθιστά με καινούργιες.

να καταφύγουν στο δανεισμό προκειμένου να κάνουν επενδύσεις. Αυτό όμως κάνει την απόδοση των επενδύσεών τους μικρότερη σε σχέση με το αν δεν είχαν την ανάγκη του δανεισμού, γεγονός που δημιουργεί αντικίνητρα για επένδυση. Από την άλλη, εκείνοι που έχουν στην κατοχή τους περισσότερο πλούτο μπορούν να επενδύσουν χωρίς να κάνουν χρήση του πιστωτικού χρήματος, κάτι το οποίο αυξάνει τις αποδόσεις των επενδύσεών τους σε σύγκριση με αυτές των λιγότερο φτωχών. Άρα οι πιο πλούσιοι επενδύουν περισσότερο από τους φτωχούς, και αυτό εντείνει τις ανισότητες. Παρ' όλα αυτά, στα μετέπειτα στάδια της μεγέθυνσης η μεγάλη συσσώρευση πλούτου από τους τελευταίους αυξάνει το διαθέσιμο πιστωτικό χρήμα δημιουργώντας, σύμφωνα με τους συγγραφείς, πτώση στο επιτόκιο δανεισμού. Συνέπεια αυτού είναι να μειώνεται το κόστος δανεισμού για τους φτωχότερους και με αυτό τον τρόπο να αυξάνονται οι επενδύσεις τους, με θετικές επιπτώσεις στη εξέλιξη της ανισότητας.

Οι Aghion et al. (1999) επίσης επικεντρώνονται στη μελέτη της ανισότητας στα εισοδήματα των εξειδικευμένων εργαζομένων· υποστηρίζουν ότι οι τεχνολογικές καινοτομίες που συχνά συνοδεύουν την οικονομική μεγέθυνση δημιουργούν τις προϋποθέσεις για την ύπαρξη ενός ανεστραμμένου U. Χρησιμοποιώντας ένα θεωρητικό πλαίσιο όπου οι εργαζόμενοι αμείβονται με βάση την παραγωγικότητά τους, υποστηρίζουν πως μια τεχνολογική καινοτομία αυξάνει αρχικά την ανισότητα, αφού η παραγωγικότητα των εργαζομένων που κάνουν χρήση της τεχνολογίας αυτής είναι υψηλότερη από την παραγωγικότητα εκείνων που εξακολουθούν να χρησιμοποιούν την παλαιότερη τεχνολογία. Η τάση όμως αυτή αντιστρέφεται καθώς αυξάνεται ο αριθμός των εργαζομένων που αξιοποιούν τη νέα τεχνολογία. Αυτό συμβαίνει γιατί οι εργαζόμενοι που εξακολουθούν να κάνουν χρήση της παλαιάς τεχνολογίας είναι πλέον λιγότεροι και συνεπώς η παραγωγικότητά τους αυξάνεται λόγω της ύπαρξης φθινουσών οριακών αποδόσεων. Δημιουργείται έτσι μια σύγκλιση στην παραγωγικότητα των δύο ομάδων εργαζομένων, η οποία συνεπάγεται και σύγκλιση των μισθών τους.

Οι Caselli and Ventura (2000) αναπτύσσουν ένα θεωρητικό υπόδειγμα που βασίζεται στις προγενέστερες εργασίες των Stiglitz (1969) και Chatterjee (1994). Υποθέτουν την ύπαρξη μιας οικονομίας όπου τα άτομα (καταναλωτές) διαφέρουν μεταξύ τους ως προς τις προτιμήσεις τους, τις ικανότητές τους και τον αρχικό πλούτο που διαθέτουν. Κάνοντας συγκεκριμένες υποθέσεις για τη μορφή της συνάρτησης παραγωγής και για τις προτιμήσεις των ατόμων μεταξύ τωρινής

και μελλοντικής κατανάλωσης, προκύπτει ότι μπορεί να υπάρξει αύξηση της ανισότητας στον πλούτο στα αρχικά στάδια της συσσώρευσης, με την τάση αυτή να αντιστρέφεται στη συνέχεια διαγράφοντας μια καμπύλη σχήματος ανεστραμμένου U.

Από τα παραπάνω γίνεται εμφανές ότι το θεωρητικό υπόδειγμα του Kuznets έχει χάσει τα τελευταία χρόνια την ισχύ που το χαρακτήριζε τις δεκαετίες του 1960 και του 1970. Οι διάφοροι θεωρητικοί προβληματισμοί που έχουν αναπτυχθεί από πολλούς ερευνητές έχουν δείξει ότι η οικονομική μεγέθυνση είναι πιθανόν να συνδέεται με μια σειρά εξελίξεων που καθιστούν την επίδρασή της στην ανισότητα αρκετά πιο σύνθετη από ό,τι περιγράφει ο Kuznets στο υπόδειγμά του. Επιπρόσθετα, τα χαρακτηριστικά των σύγχρονων οικονομιών εμφανίζονται αρκετά διαφοροποιημένα σε σχέση με αυτά των οικονομιών της εποχής του Kuznets. Συνεπώς, η *a priori* αποδοχή των θεωρητικών συμπερασμάτων του Kuznets ως βάσης για την ερμηνεία των σύγχρονων ανισοτήτων κρίνεται σήμερα ιδιαίτερος προβληματική.

2.3 Θεωρητικά σχήματα και ρητορείες για τη σχέση οικονομικής μεγέθυνσης και φτώχειας

Η θεωρητική συζήτηση για τη σχέση οικονομικής μεγέθυνσης και φτώχειας συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τη συζήτηση για τη σχέση οικονομικής μεγέθυνσης και ανισότητας, λόγω της σύνδεσης που υπάρχει μεταξύ των φαινομένων της ανισότητας και φτώχειας. Εντούτοις, είναι σημαντικό να επισημανθεί πως στη σχετική συζήτηση παίζει σημαντικό ρόλο ο τρόπος με τον οποίο ορίζεται η φτώχεια στις εκάστοτε προσεγγίσεις. Για παράδειγμα, τα συμπεράσματα που μπορεί να συνάγονται από ένα θεωρητικό επιχείρημα για τη σχέση οικονομικής μεγέθυνσης και φτώχειας ενδεχομένως να διαφοροποιούνται σημαντικά εάν η ανάλυση επικεντρωθεί στο ποσοστό των ατόμων που ζουν κάτω από ένα ορισμένο επίπεδο φτώχειας (σχετικής ή απόλυτης) απ' ό,τι εάν η ανάλυση εστιαστεί στο μέσο εισόδημα των φτωχών (λόγου χάρι, αυτών που ανήκουν στο κατώτερο πεμπτημόριο της εισοδηματικής κατανομής). Στην πρώτη περίπτωση, η φτώχεια παίρνει τη μορφή ενός ειδικού δείκτη της ανισότητας, γεγονός το οποίο καθιστά τη συζήτηση για τη σχέση οικονομικής μεγέθυνσης και φτώχειας σχεδόν ταυτόσημη με τη συζήτηση για τη σχέση οικονομικής μεγέθυνσης και ανισότη-

τας. Στη δεύτερη περίπτωση, η σύνδεση μεταξύ της φτώχειας και της ανισότητας είναι λιγότερο στενή, με αποτέλεσμα η συζήτηση για τη σχέση μεγέθυνσης και φτώχειας να αποκτά μεγαλύτερη αυτονομία. Η παρούσα ενότητα επικεντρώνεται σε εκείνες τις προσεγγίσεις στις οποίες η φτώχεια ουσιαστικά ορίζεται με βάση το μέσο εισόδημα των φτωχών, κυρίως γιατί ο συγκεκριμένος ορισμός είναι κυρίαρχος στις σχετικές θεωρητικές αναζητήσεις.

Σε αυτό το πλαίσιο λοιπόν οι Kakwani et al. (2000) υποστηρίζουν ότι η οικονομική μεγέθυνση είναι πιθανόν να έχει δύο αντίθετες επιπτώσεις στη φτώχεια. Υπάρχει μια θετική επίδραση, που συνδέεται με την αύξηση του μέσου εισοδήματος και η οποία –με δεδομένη την κατανομή του εισοδήματος– αυξάνει αναλογικά το μέσο εισόδημα των φτωχών. Συγχρόνως όμως υπάρχει και μια αρνητική επίδραση: αυτή συνδέεται με την πιθανή άνοδο της ανισότητας, η οποία μειώνει τις θετικές επιπτώσεις της μεγέθυνσης στο εισόδημα των φτωχών. Συνεπώς, το κατά πόσο τελικά και προς ποια κατεύθυνση θα επηρεάσει η μεγέθυνση το μέσο εισόδημα των φτωχών εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την επίδραση που αυτή θα έχει στην ανισότητα, κυρίως μάλιστα στην ανισότητα των κατώτερων εισοδηματικών στρωμάτων του πληθυσμού.⁴

Για να αποφανθεί ασφαλώς κανείς για το αν τελικά η μεγέθυνση έχει επαρκώς ευνοϊκές επιπτώσεις στη φτώχεια, υπάρχουν δύο βασικές οπτικές που μπορούν να υιοθετηθούν. Η μία θεωρεί τη μεγέθυνση ευνοϊκή για τη φτώχεια όταν απλώς οδηγεί στη μείωσή της μέσα από την αύξηση του εισοδήματος των φτωχών (βλ. Ravallion and Chen, 2003). Η άλλη υιοθετεί την προσέγγιση που ορίζει τη μεγέθυνση ως ευνοϊκή για τη φτώχεια όταν τα εισοδηματικά οφέλη για τους φτωχούς είναι μεγαλύτερα από τα εισοδηματικά οφέλη για τους μη φτωχούς (βλ. Son, 2004). Είναι προφανές ότι η πρώτη προσέγγιση θέτει πολύ λιγότερα προαπαιτούμενα προκειμένου να οριστεί η μεγέθυνση ως ευνοϊκή για τη φτώχεια, αφού το μόνο που απαιτείται είναι η όποια δυσμενής εξέλιξη στη διανομή του εισοδήματος να μην αναιρέσει τα οφέλη από την αύξηση του μέσου εισοδήματος. Αντίθετα, με βάση τη δεύτερη προσέγγιση, η μεγέθυνση θα πρέπει συγχρόνως να μην επηρεάσει την κατανομή του εισοδήματος εις βάρος των φτωχών.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, γίνεται σαφές ότι τα θεωρητικά σχήματα που περιγράφηκαν στις προηγούμενες ενότητες για τη σχέση μεγέθυνσης και

4. Βλ. π.χ. Osmani (2000, p. 89).

ανισότητας μπορούν εύκολα να αποτελέσουν ακόμη τη βάση για τη διερεύνηση της σχέσης μεταξύ οικονομικής μεγέθυνσης και φτώχειας. Σε γενικές γραμμές, όσο περισσότερο αυξάνει την ανισότητα η οικονομική μεγέθυνση τόσο λιγότερα θα είναι και τα οφέλη της τελευταίας στη φτώχεια. Το εάν –και σε ποιο βαθμό τελικά– οι αρνητικές επιπτώσεις στη φτώχεια από μια αύξηση της ανισότητας μπορούν να υπερκεράσουν τις θετικές συνέπειες από την αύξηση του μέσου εισοδήματος αποτελεί κυρίως αντικείμενο εμπειρικών αναλύσεων στις οποίες (με τη χρήση κατάλληλων δεδομένων) ελέγχονται οι επιδράσεις αυτές και εκτιμάται η σχετική τους σημασία (βλ. ενδεικτικά Kakwani and Son, 2008 και Son and Kakwani, 2008).

Εστιάζοντας την προσοχή μας στα επιχειρήματα που έχουν διατυπωθεί στον ακαδημαϊκό και τον δημόσιο διάλογο για τις επιπτώσεις της οικονομικής μεγέθυνσης στη φτώχεια, θα μπορούσαμε να εντοπίσουμε δύο βασικές αντιλήψεις. Η μία αντίληψη έχει τις ρίζες της στη ρητορεία του «trickle-down effect», η οποία ήταν κυρίαρχη στις συζητήσεις των δεκαετιών του 1950 και του 1960, για τον τρόπο με τον οποίο οι αναπτυσσόμενες χώρες θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα της φτώχειας. Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη θεωρητική προσέγγιση, η οικονομική μεγέθυνση ευνοεί στα αρχικά της στάδια τους πλούσιους. Στα μετέπειτα όμως στάδια, όταν οι πλούσιοι αρχίζουν να ξοδεύουν τα εισοδήματά τους, τα οφέλη της μεγέθυνσης διαχέονται και στους φτωχούς. Ως αποτέλεσμα, η οικονομική μεγέθυνση θεωρούνταν επαρκής συνθήκη για τη μείωση της φτώχειας, χωρίς να είναι αναγκαίες οι όποιες κρατικές ή άλλες παρεμβάσεις (βλ. Arndt, 1983 και Kakwani et al., 2000 για μια πιο αναλυτική περιγραφή της σχετικής ρητορείας).

Η προσέγγιση του «trickle-down effect» άρχισε να αμφισβητείται στις αρχές της δεκαετίας του 1970, όταν έγινε σαφές ότι σε κάποιες αναπτυσσόμενες χώρες η οικονομική μεγέθυνση δεν είχε σημαντικά αποτελέσματα στη μείωση της φτώχειας. Μολοντί όμως δεν επαληθεύτηκε επαρκώς εμπειρικά, η προσέγγιση που θεωρεί την οικονομική μεγέθυνση ως τον κατεξοχήν και ίσως τον μοναδικό παράγοντα μείωσης της φτώχειας εξακολουθεί να βρίσκει απήχηση στον σύγχρονο δημόσιο διάλογο για τα σχετικά ζητήματα. Για παράδειγμα, σε μία μελέτη που είχε σημαντικό αντίκτυπο στον δημόσιο και τον ακαδημαϊκό διάλογο, οι Dollar and Kraay (2002) υποστήριξαν, με βάση και τα εμπειρικά τους ευρήματα, ότι η οικονομική μεγέθυνση ευνοεί τους φτωχούς όσο ευνοεί και τα υπόλοιπα μέλη

μιας κοινωνίας. Συνεπώς τα μέτρα που προωθούν την οικονομική μεγέθυνση θα πρέπει να βρίσκονται στο επίκεντρο των πολιτικών για την αντιμετώπιση της φτώχειας. Επίσης, ορισμένοι ερευνητές που έχουν επικεντρώσει τις αναλύσεις τους στη αμερικανική οικονομία (π.χ. Haveman and Schwabish, 1998 και Blank, 2000) έχουν υποστηρίξει ότι η οικονομική μεγέθυνση αποτελεί τον πιο σημαντικό παράγοντα για την εξάλειψη της φτώχειας. Ενδεικτική είναι και η έμφαση που δίνεται στην οικονομική μεγέθυνση για την καταπολέμηση της φτώχειας στα περισσότερα από τα *Εθνικά Σχέδια Δράσης* (National Action Plans – NAPs) και στις *Εθνικές Εκθέσεις Στρατηγικής για την Κοινωνική Προστασία και την Κοινωνική Ένταξη* των περισσότερων χωρών της ΕΕ, καθώς και στα αντίστοιχα *Joint Reports*.⁵

Στον αντίποδα της παραπάνω αντίληψης βρίσκεται η άποψη ότι η οικονομική μεγέθυνση δεν οδηγεί *a priori* σε μείωση της φτώχειας. Υποστηρίζεται δηλαδή πως η επίδραση της οικονομικής μεγέθυνσης στη φτώχεια εξαρτάται τόσο από τον τρόπο με τον οποίο επιτυγχάνεται η αύξηση του μέσου εισοδήματος όσο και από το αν υπάρχουν οι αναγκαίες αναδιανεμητικές πολιτικές που θα επιτρέψουν στους φτωχούς να καρπωθούν τα οφέλη της μεγέθυνσης. Για παράδειγμα, σύμφωνα με τους Iceland et al. (2005), αν η οικονομική μεγέθυνση συνδέεται με την αύξηση της απασχόλησης κατά κύριο λόγο όσων ανήκουν στα ανώτερα εισοδηματικά κλιμάκια, τα οφέλη για τους φτωχούς είναι λογικό να μην είναι σημαντικά. Ο Freeman (2001) υποστηρίζει ότι, ενώ σε γενικές γραμμές η οικονομική μεγέθυνση και η αύξηση της απασχόλησης συμβάλλουν στη μείωση της φτώχειας, τα άτομα που πλήττονται μακροχρόνια από τη φτώχεια (λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους) είναι πιθανόν να μην ωφεληθούν. Ο Freeman (2003) τονίζει επίσης ότι η μείωση της φτώχειας εξαρτάται λιγότερο από τις γενικότερες μακροοικονομικές συνθήκες και περισσότερο από τη βελτίωση των ικανοτήτων και του επιπέδου εκπαίδευσης των φτωχότερων στρωμάτων του πληθυσμού, που θα διευκολύνουν τη συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας. Ο Brady (2005) επισημαίνει τον κρίσιμο ρόλο της αναδιανεμητικής πολιτικής στην καταπολέμηση της φτώχειας, ενώ ο Palme (2006) δίνει ιδιαίτερη έμφαση στα θεσμικά χαρακτηριστικά του κοινωνικού κράτους και στη συσχέτισή τους με τη φτώχεια. Επιπροσθέτως, ο Bourguignon (2004) υπογραμμίζει ότι οι θετικές επι-

5. http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/joint_reports_en.htm#2008.

πτώσεις της οικονομικής μεγέθυνσης στη φτώχεια είναι τόσο μεγαλύτερες όσο χαμηλότερη είναι η αρχική ανισότητα. Παράλληλα δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο ρόλο των αναδιανεμητικών πολιτικών σε επίπεδο πλούτου αλλά και σε επίπεδο εισοδήματος. Τέλος, ο Osmani (2000) επικεντρώνεται στην αναγκαιότητα πολιτικών για αναδιανομή της γης και για βελτίωση της εκπαίδευσης του πληθυσμού προκειμένου η μεγέθυνση να έχει θετική επίδραση στη μείωση της φτώχειας στις αναπτυσσόμενες οικονομίες.

3. Εμπειρικές αναλύσεις

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, οι θεωρητικοί προβληματισμοί για την επίδραση της οικονομικής μεγέθυνσης στην ανισότητα και τη φτώχεια οδήγησαν τις τελευταίες δεκαετίες σε μια έντονη δραστηριότητα για την εμπειρική διερεύνηση των σχέσεων μεταξύ αυτών των φαινομένων. Το ερευνητικό ενδιαφέρον εκφράστηκε κυρίως με μελέτες που επικεντρώθηκαν σε έναν μεγάλο αριθμό χωρών (αναπτυσσόμενων και ανεπτυγμένων) με σκοπό να αποτυπωθεί μία συνολική εικόνα για τα υπό εξέταση φαινόμενα. Τα ερευνητικά ευρήματα όμως αυτών των μελετών δεν καταλήγουν σε κοινά συμπεράσματα. Εμφανίζουν σημαντικές διαφορές μεταξύ τους και επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό τόσο από τον πληθυσμό αναφοράς ή το δείγμα που χρησιμοποιείται στην εκάστοτε περίπτωση όσο και από την τεχνική, τις μεταβλητές και τους δείκτες που επιλέγονται στην εμπειρική διερεύνηση.⁶

Οι μελέτες που εξετάζουν εμπειρικά την επίδραση της οικονομικής μεγέθυνσης στη φτώχεια και την ανισότητα στηρίζονται σε οικονομετρικές αναλύσεις που χαρακτηρίζονται κατά κύριο λόγο από την κατασκευή παλινδρομήσεων. Στις παλινδρομήσεις αυτές ως εξαρτημένες μεταβλητές χρησιμοποιούνται διάφοροι δείκτες ανισότητας και φτώχειας, και ως ερμηνευτικές μεταβλητές η οικονομική μεγέθυνση ή/και άλλοι παράγοντες (όπως μακροοικονομικά μεγέθη, θεσμικά χαρακτηριστικά, κοινωνικές δαπάνες, επίπεδο εκπαίδευσης κ.λπ.), οι οποίοι –σύμφωνα με τις διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις– επιδρούν στα φαινόμενα της φτώχειας και της ανισότητας. Ως πληθυσμός αναφοράς στις οικονομετρικές αυ-

6. Βλ. Eastwood and Lipton (2000) για μια ενδεικτική παρουσίαση αναφορικά με το πώς τα αποτελέσματα μπορούν να διαφοροποιηθούν όταν υπάρχουν αλλαγές στο δείγμα και στις μεταβλητές των παλινδρομήσεων. Βλ. επίσης Atkinson and Brandolini (2009) για το πόσο ευμετάβλητα μπορεί να είναι τα πορίσματα των εκάστοτε μελετών όταν διαφοροποιούνται τα δεδομένα ή οι μεθοδολογίες που επιλέγονται.

τές αναλύσεις χρησιμοποιείται είτε ένα σύνολο χωρών είτε (σε μικρότερο βαθμό) μεμονωμένα κράτη. Βασική επιδίωξη των εν λόγω ερευνών, μεταξύ άλλων, είναι να προσδιοριστεί ο βαθμός που η οικονομική μεγέθυνση μπορεί να ερμηνεύσει τις μεταβολές στη φτώχεια και την ανισότητα. Από τεχνική άποψη αυτό αποτυπώνεται κυρίως στην ερμηνευτική ικανότητα του κατά κεφαλήν ΑΕΠ (όπως αυτή εκφράζεται, για παράδειγμα, μέσω του R^2), αλλά και στη στατιστική σημαντικότητα και την τιμή του συντελεστή της συγκεκριμένης μεταβλητής στις υπό εξέταση παλινδρομήσεις. Ιδιαίτερα στην περίπτωση της μελέτης της ανισότητας, δίνεται έμφαση και στον οικονομετρικό προσδιορισμό της πιθανής μη γραμμικής συσχέτισης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ με τον εκάστοτε δείκτη ανισότητας.

3.1 Οικονομική μεγέθυνση και ανισότητα

Οι περισσότερες εμπειρικές έρευνες που έχουν ως αντικείμενό τους τη σχέση μεταξύ οικονομικής μεγέθυνσης και ανισότητας έχουν πραγματοποιηθεί στο πλαίσιο της προσπάθειας επιβεβαίωσης ή απόρριψης της υπόθεσης του Kuznets (1955). Τα ερευνητικά όμως αποτελέσματα των σχετικών αναλύσεων διαφέρουν σε μεγάλο βαθμό μεταξύ τους. Υπάρχουν μελέτες που επιβεβαιώνουν την ορθότητα της συγκεκριμένης υπόθεσης, αλλά και κάποιες άλλες που καταλήγουν σε αντίθετα συμπεράσματα.

Η εμπειρική διερεύνηση της ορθότητας της καμπύλης του Kuznets ξεκίνησε κατά κύριο λόγο τη δεκαετία του 1970, όταν ορισμένες μελέτες επιβεβαίωσαν τον ισχυρισμό ότι η οικονομική μεγέθυνση έχει δυσμενείς αναδιανεμητικές επιπτώσεις μόνο στα πρώτα στάδιά της, με την τάση αυτή να αντιστρέφεται όταν επιτυγχάνονται υψηλότερα επίπεδα κατά κεφαλήν εισοδήματος.⁷ Αντιπροσωπευτική είναι η μελέτη του Ahluwalia (1976b).⁸ Στην έρευνα αυτή ο συγγραφέας χρησιμοποίησε δεδομένα από 60 αναπτυσσόμενες και ανεπτυγμένες χώρες για το διάστημα 1950-1970· υποθέτοντας μία μη γραμμική σχέση μεταξύ μεγέθυνσης και ανισότητας, έδειξε ότι η καμπύλη του Kuznets επιβεβαιώνεται από τα εμπειρικά ευρήματα. Στη συγκεκριμένη μελέτη ως δείκτης ανισότητας χρησιμοποιήθηκε το εισοδηματικό μερίδιο του 40% του φτωχότερου πληθυσμού.

7. Βλ. Fields (1980) για μία σύνοψη των ευρημάτων των συγκεκριμένων μελετών.

8. Βλ. επίσης Ahluwalia (1976a).

Στις αρχές όμως της δεκαετίας του 1990 οι Anand and Kanbur (1993b) αμφισβήτησαν τα πορίσματα της προαναφερθείσας μελέτης. Βασιζόμενοι στα ίδια δεδομένα με αυτά που χρησιμοποίησε ο Ahluwalia έδειξαν ότι, αν υποθέσει κανείς διαφορετικές συναρτησιακές μορφές της σχέσης μεταξύ μεγέθυνσης και ανισότητας, η καμπύλη του Kuznets ουσιαστικά αντιστρέφεται.⁹ Παράλληλα, οι συγγραφείς αμφισβήτησαν και την αξιοπιστία των εισοδηματικών δεδομένων στα οποία βασίστηκε ο Ahluwalia, τονίζοντας ότι σε κάθε χώρα ο τρόπος συλλογής τους ήταν πολύ διαφορετικός, χωρίς να στηρίζεται σε μεθόδους που εξασφάλιζαν την αντιπροσωπευτικότητα των εκάστοτε δειγμάτων. Αυτό το γεγονός, κατά την άποψή τους, θέτει από μόνο του ισχυρές αμφιβολίες για το κατά πόσο είναι αξιόπιστα τα πορίσματα της μελέτης του Ahluwalia.

Η υπόθεση του Kuznets αμφισβητήθηκε στη συνέχεια και από άλλες εμπειρικές μελέτες. Οι Deininger and Squire (1998) αξιοποίησαν μία ανανεωμένη βάση δεδομένων, που αναφερόταν σε ένα πλήθος αναπτυσσόμενων και ανεπτυγμένων χωρών για την περίοδο 1960-1995 και την οποία είχαν οι ίδιοι συγκροτήσει και παρουσιάσει σε προγενέστερο άρθρο τους (Deininger and Squire, 1996). Μετρώντας την ανισότητα με βάση το δείκτη *Gini* διαπίστωσαν τη μη εμπειρική επαλήθευση της καμπύλης του Kuznets σε διαστρωματικό επίπεδο. Επιπλέον, όταν οι συγγραφείς έλεγξαν την υπόθεση του Kuznets για μεμονωμένες χώρες, αυτή έδειξε να επιβεβαιώνεται μόλις για το 10% των υπό μελέτη χωρών. Χρησιμοποιώντας τη βάση δεδομένων των Deininger and Squire (1996), οι Ravallion and Chen (1997) υποστήριξαν –με βάση τα ευρήματά τους– ότι η οικονομική μεγέθυνση οδηγεί σε μείωση της ανισότητας (η οποία μετρήθηκε με το δείκτη *Gini*). Η επίδραση όμως αυτή παύει να είναι στατιστικά σημαντική όταν από τα δεδομένα αφαιρεθούν οι χώρες της ανατολικής Ευρώπης και της κεντρικής Αφρικής. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα εμπειρικά ευρήματα των Bourguignon and Morrison (1990), οι οποίοι κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η οικονομική μεγέθυνση έχει πολύ μικρή ερμηνευτική ικανότητα σε σχέση με αυτή που έχουν άλλοι παράγοντες, όπως το εμπόριο, οι φυσικοί πόροι, το ανθρώπινο κεφάλαιο κ.λπ. Σε μια πιο πρόσφατη μελέτη, οι Dollar and Kraay (2002) χρησιμοποίησαν μια

9. Η εγκυρότητα της καμπύλης του Kuznets αμφισβητείται και σε μία παρεμφερή μελέτη των ίδιων συγγραφέων (Anand and Kanbur, 1993a), όπου χρησιμοποιούνται έξι εναλλακτικοί δείκτες για τη μέτρηση της ανισότητας.

ανανεωμένη εκδοχή της βάσης δεδομένων των Deininger and Squire (1996), η οποία περιλαμβάνει στοιχεία για 92 αναπτυσσόμενες και ανεπτυγμένες χώρες την περίοδο 1950-1999. Εφαρμόζοντας τεχνικές OLS (Ordinary Least Squares), 2SLS (Two-Stage Least Squares) και GMM (Generalized Methods of Moments) και μετρώντας την ανισότητα με βάση το εισοδηματικό μερίδιο που αντιστοιχεί στο 20% του πιο φτωχού τμήματος του πληθυσμού, δεν εντόπισαν κάποια στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ οικονομικής μεγέθυνσης και ανισότητας. Επιπροσθέτως, στην έρευνά τους οι Li et al. (1998), αν και δεν έλεγξαν άμεσα την εμπειρική ή όχι επιβεβαίωση της καμπύλης του Kuznets, επισήμαναν ότι κατά το διάστημα 1951-1992 η οικονομική μεγέθυνση είχε αυξηθεί σημαντικά σε αρκετές χώρες χωρίς να επιφέρει κάποια σπουδαία μείωση στην ανισότητα, η οποία σε γενικές γραμμές παρέμεινε στα ίδια επίπεδα. Από μόνο του το γεγονός αυτό εγείρει ερωτήματα για την εγκυρότητα της υπόθεσης του Kuznets.

Ιδιαίτερη αναφορά χρειάζεται να γίνει στην πρόσφατη μελέτη του Tam (2008), η οποία βασίστηκε στα δεδομένα των Deininger and Squire (1996) και έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στον έλεγχο της υπόθεσης του Kuznets κάτω από εναλλακτικές υποθέσεις και προσεγγίσεις. Ο Tam χρησιμοποίησε τρεις εναλλακτικούς δείκτες για την ανισότητα (*Gini*, εισοδηματικό μερίδιο του φτωχότερου 40% του πληθυσμού και εισοδηματικό μερίδιο του πλουσιότερου 20% του πληθυσμού) και εφάρμοσε τις οικονομετρικές του αναλύσεις στηριζόμενος στις τεχνικές των SUR (Seemingly Unrelated Regressions) και GMM-IV (Generalized Methods of Moments-Instrumental Variables). Από τα εμπειρικά αποτελέσματα προέκυψε ότι το κατά κεφαλήν ΑΕΠ παύει να έχει κάποια στατιστικά σημαντική επίδραση στην ανισότητα όταν στις αρχικές παλινδρομήσεις προστεθούν άλλοι ερμηνευτικοί παράγοντες των εισοδηματικών ανισοτήτων (επίπεδο εκπαίδευσης, δημογραφικοί παράγοντες, βαθμός ανάπτυξης του χρηματοπιστωτικού συστήματος κ.λπ.). Επίσης, υιοθετώντας διαφορετικές συναρτησιακές μορφές της καμπύλης του Kuznets, τα αποτελέσματα έδειξαν να επιβεβαιώνουν τα ευρήματα των Anand and Kanbur (1993b) για την πιθανή ύπαρξη μίας αντίστροφης καμπύλης από αυτή που υπέθεσε ο Kuznets. Τέλος, είναι αξιοσημείωτο ότι, όταν ο συγγραφέας εκτίμησε το κατά κεφαλήν ΑΕΠ στο οποίο η καμπύλη του Kuznets εμφανίζεται να αλλάζει κλίση, το εύρος των τιμών που προέκυψε ήταν τόσο υψηλό, που ουσιαστικά δεν επέτρεψε τον όποιο πρακτικό προσδιορισμό του σημείου πέρα από το οποίο η μεγέθυνση έχει θετικές αναδιανεμητικές επιπτώσεις.

Η υπόθεση του Kuznets έχει αμφισβητηθεί και από έρευνες που έχουν επικεντρωθεί στη μελέτη της ανισότητας αποκλειστικά σε ανεπτυγμένες χώρες. Οι Gustafsson and Johansson (1999) διαπίστωσαν ότι το κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε γενικές γραμμές έχει λιγότερο σημαντική επίδραση στην ανισότητα σε σχέση με άλλους παράγοντες, όπως το ποσοστό συμμετοχής των εργαζομένων σε συνδικάτα, ο βαθμός εκβιομηχάνισης και το μέγεθος του δημόσιου τομέα. Η συγκεκριμένη μελέτη αφορά την περίοδο 1966-1994 και περιλαμβάνει 16 χώρες του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), ενώ για την οικονομετρική διερεύνηση χρησιμοποιούνται τεχνικές panel.¹⁰ Σε μια παρόμοια μελέτη οι Alderson and Nielsen (2002) χρησιμοποίησαν δεδομένα για 16 χώρες του ΟΟΣΑ την περίοδο 1967-1992 και έδειξαν ότι επιβεβαιώνεται εμπειρικά –αν και όχι με πολύ ισχυρό τρόπο– η ύπαρξη μίας καμπύλης σχήματος U για τη σχέση μεταξύ οικονομικής μεγέθυνσης και ανισότητας (μετρούμενης με το δείκτη *Gini*) στις ανεπτυγμένες κοινωνίες. Το εύρημα αυτό υποστηρίζεται εν μέρει και από τα εμπειρικά αποτελέσματα του Volscho (2004), που αναφέρονται σε 14 χώρες του ΟΟΣΑ την περίοδο 1967-2000. Ο Volscho χρησιμοποίησε στις παλινδρομήσεις του τα εισοδηματικά πεμπτημόρια, τα οποία συσχέτισε όχι μόνο με το κατά κεφαλήν ΑΕΠ αλλά και με κάποιους άλλους παράγοντες, όπως η ανεργία, οι εισαγωγές από τα λιγότερο ανεπτυγμένα κράτη, το ποσοστό συμμετοχής των εργαζομένων σε συνδικάτα και οι κρατικές δαπάνες για κοινωνική προστασία. Η υπόθεση για την ύπαρξη μίας καμπύλης σχήματος U για τη σχέση μεταξύ κατά κεφαλήν ΑΕΠ και ανισότητας επιβεβαιώθηκε μόνο για τα τμήματα του πληθυσμού που ανήκουν στα υψηλότερα εισοδηματικά πεμπτημόρια και εφόσον η ανισότητα μετρείται με τα εισοδήματα πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις. Για τα πεμπτημόρια που διαμορφώθηκαν με βάση τα εισοδήματα μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις δεν προέκυψε κάποια στατιστικά σημαντική συσχέτιση της ανισότητας με το κατά κεφαλήν ΑΕΠ.

Θα πρέπει ωστόσο να επισημανθεί ότι σε ορισμένες πρόσφατες εμπειρικές έρευνες η υπόθεση του Kuznets φαίνεται να επιβεβαιώνεται. Ενδεικτική είναι η μελέτη του Jha (1996), στην οποία αξιοποιήθηκαν τα δεδομένα 76 χωρών για την περίοδο 1960-1992. Χρησιμοποιώντας διάφορους δείκτες ανισότητας (όχι όμως τον *Gini*) και εισάγοντας στην ανάλυσή του ως επιπρόσθετη ερμηνευτική μετα-

10. Η ανισότητα μετρήθηκε με τους δείκτες *Gini*, *Theil* και *Μέση απόκλιση λογαρίθμων*.

βλητή το επίπεδο της εκπαίδευσης, η υπόθεση του Kuznets επιβεβαιώθηκε από τα δεδομένα. Σε μία ακόμη πιο πρόσφατη έρευνα ο Heshmati (2004) χρησιμοποίησε μια ανανεωμένη εκδοχή της βάσης δεδομένων των Deininger and Squire (1998), που αφορά 146 αναπτυσσόμενες και ανεπτυγμένες χώρες για την περίοδο 1950-1998. Μετρώντας την ανισότητα με το δείκτη *Gini* και αξιοποιώντας τεχνικές panel ο συγγραφέας κατέληξε στην εμπειρική επαλήθευση της υπόθεσης του Kuznets. Ανάλογα είναι και τα ευρήματα της μελέτης του Iradian (2005), που αφορούσε 82 χώρες για την περίοδο 1965-2003 και η οποία επίσης βασίστηκε σε τεχνικές panel. Παρά όμως την επιβεβαίωση της υπόθεσης του Kuznets, ο Iradian επισημαίνει ότι το κατά κεφαλήν εισόδημα ερμηνεύει μόλις το 20% των διαφορών στο επίπεδο της ανισότητας μεταξύ των χωρών. Παρόμοιο εύρημα προέκυψε και στη μελέτη του Barro (2000), όπου διαπιστώθηκε μία στατιστικά σημαντική επίδραση του ΑΕΠ στην ανισότητα (στα πρότυπα της καμπύλης του Kuznets), αλλά με την ερμηνευτική ικανότητα του ΑΕΠ να είναι ιδιαίτερα μικρή, μόλις μεταξύ 12% και 22%.¹¹ Άλλη μία μελέτη στην οποία προέκυψε εμπειρική επιβεβαίωση της υπόθεσης του Kuznets είναι αυτή των Fielding and Torres (2005). Οι συγγραφείς έκαναν χρήση δεδομένων για 95 αναπτυσσόμενες και ανεπτυγμένες χώρες την περίοδο 1960-2002. Εφαρμόζοντας τη μεθοδολογία 3SLS (Three-Stage Least Squares) έδειξαν ότι η ανισότητα είναι στατιστικά σημαντική συνάρτηση του μέσου εισοδήματος. Τέλος, οι Calderón and Chong (2009) εφάρμοσαν την τεχνική του GMM-IV σε δεδομένα που αφορούσαν έναν πλήθος αναπτυσσόμενων και ανεπτυγμένων χωρών για την περίοδο 1970-2000.¹² Στις παλινδρομήσεις τους για την ερμηνεία της ανισότητας συμπεριέλαβαν, μεταξύ άλλων, μεταβλητές που αφορούν τους θεσμούς στην αγορά εργασίας. Στα αποτελέσματά τους αποτυπώθηκε μία μη γραμμική σχέση ανάμεσα στην εισοδηματική ανισότητα και το κατά κεφαλήν προϊόν, η οποία, σύμφωνα με τους συγγραφείς, επιβεβαιώνει την υπόθεση του Kuznets.¹³

11. Στη μελέτη αυτή χρησιμοποιήθηκε η βάση δεδομένων των Deininger and Squire (1996).

12. Και σε αυτή τη μελέτη κύρια πηγή δεδομένων είναι η βάση των Deininger and Squire (1996).

13. Αξίζει να σημειωθεί ότι στη μελέτη αυτή προέκυψε μία θετική αναδιανεμητική επίδραση συγκεκριμένων θεσμών της αγοράς εργασίας, όπως είναι το ποσοστό συμμετοχής των εργαζομένων σε συνδικάτα και η διάρκεια της άδειας μητρότητας. Η συμμετοχή σε συνδικάτα φάνηκε να επιφέρει μείωση της ανισότητας και στις μελέτες των Gustafsson

Στο σημείο αυτό χρειάζεται να τονίσουμε ότι τα διαφορετικά συμπεράσματα στα οποία καταλήγουν οι παραπάνω εμπειρικές μελέτες αναφορικά με την εγκυρότητα της υπόθεσης του Kuznets ενδεχομένως να οφείλονται σε μια σειρά παραγόντων, όπως είναι η χρήση διαφορετικών δεικτών μέτρησης της ανισότητας, η εφαρμογή εναλλακτικών μεθοδολογιών ανάλυσης και η αναφορά σε διαφορετικούς πληθυσμούς (χώρες) και σε διαφορετικές χρονικές περιόδους. Είναι ενδεικτικό, όπως έχουν επισημάνει αρκετοί ερευνητές (βλ. μεταξύ άλλων Jha, 1996, p. 773), ότι σε πολλές μελέτες η εικόνα που προκύπτει για το σύνολο των χωρών δεν είναι απαραίτητα αντιπροσωπευτική των διαφόρων υποσυνόλων (μεμονωμένες χώρες ή άλλες ομάδες χωρών). Κατά συνέπεια, τα αποτελέσματα κάθε μελέτης επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από τον πληθυσμό των χωρών που χρησιμοποιούνται στην εκάστοτε ανάλυση.

Εκτός από τις προαναφερθείσες εμπειρικές αναλύσεις, που εστιάζουν σε μεγάλο αριθμό χωρών και επιδιώκουν να εξαγάγουν συμπεράσματα σε διαστρωματικό επίπεδο, στη σχετική αρθρογραφία εντοπίζονται επιπλέον μελέτες που εξετάζουν πώς επιδρά η οικονομική μεγέθυνση στην ανισότητα στις ανεπτυγμένες χώρες. Οι Dimelis and Livada (1999) επικέντρωσαν την ανάλυσή τους σε 4 ανεπτυγμένες χώρες (ΗΠΑ, Μεγάλη Βρετανία, Ιταλία και Ελλάδα) για την περίοδο από τα τέλη της δεκαετίας του 1940 μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990. Χρησιμοποιώντας διάφορους δείκτες ανισότητας, έδειξαν ότι σε περιόδους ανοδικής φάσης του οικονομικού κύκλου η ανισότητα αυξήθηκε στις ΗΠΑ και στη Μεγάλη Βρετανία. Αντίθετα, στην Ελλάδα παρατηρήθηκε μείωση της ανισότητας σε περιόδους οικονομικής ανόδου, ενώ στην Ιταλία δεν προέκυψε κάποια συγκεκριμένη τάση. Οι Assane and Grammy (2003) μελέτησαν τη σχέση οικονομικής μεγέθυνσης και φτώχειας στις ΗΠΑ την περίοδο 1960-2000. Η εμπειρική τους διερεύνηση βασίστηκε σε ένα μοντέλο VAR (Vector AutoRegressive) με μεταβλητές το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, το δείκτη *Gini* και το ανθρώπινο κεφάλαιο. Επίσης, χρησιμοποίησαν το Granger causality test προκειμένου να ελεγχθεί η κατεύθυνση της αιτιακής σχέσης μεταξύ ανισότητας και οικονομικής μεγέθυνσης. Οι συγγραφείς κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι την περίοδο στην οποία εστιάζουν την ανάλυσή

and Johansson (1999), Alderson and Nielsen (2002) και Moller et al. (2003). Για την επίδραση των θεσμών της αγοράς εργασίας στην ανισότητα βλ. επίσης τα αποτελέσματα της εμπειρικής ανάλυσης των Checchi and García-Peñalosa (2008).

τους η οικονομική μεγέθυνση στις ΗΠΑ οδήγησε σε αύξηση της ανισότητας. Σε μια άλλη μελέτη, για την Ισπανία, ο Perez-Moreno (2009) εξέτασε την επίδραση της οικονομικής μεγέθυνσης στην ανισότητα σε 17 περιοχές της συγκεκριμένης χώρας. Για τη μέτρηση της ανισότητας χρησιμοποίησε τις εκτιμήσεις του δείκτη *Gini* (σε τρεις διαφορετικές εκδοχές του) και του δείκτη *Theil*. Βασιζόμενος σε τεχνικές panel αλλά και στο Granger causality test, ο συγγραφέας διαπίστωσε ότι η οικονομική μεγέθυνση συνέβαλε στη μείωση της εισοδηματικής ανισότητας στην Ισπανία την περίοδο από το 1970 έως το 2000.

3.2 Οικονομική μεγέθυνση και φτώχεια

Με βάση τα ευρήματά τους, οι μελέτες που έχουν διερευνήσει εμπειρικά την επίδραση της οικονομικής μεγέθυνσης στη φτώχεια, χρησιμοποιώντας ως πληθυσμό αναφοράς μεγάλα σύνολα χωρών, μπορούν να χωριστούν σε δύο μεγάλες ομάδες. Από τη μία είναι οι έρευνες που υποστηρίζουν ότι η οικονομική μεγέθυνση επιφέρει τουλάχιστον μία ανάλογη ποσοστιαία μεταβολή στη φτώχεια (είτε αυτή αφορά το εισόδημα των φτωχών είτε το ποσοστό του πληθυσμού που ζει κάτω από το όριο φτώχειας). Από την άλλη είναι οι έρευνες που υποστηρίζουν ότι η συγκεκριμένη επίδραση είναι μικρότερη της μονάδας, στατιστικά μη σημαντική ή/και με χαμηλή ερμηνευτική ικανότητα.

Αντιπροσωπευτική των μελετών που τα ευρήματά τους υποστηρίζουν ότι η οικονομική μεγέθυνση επιφέρει μία (τουλάχιστον) ευθέως ανάλογη ποσοτικά αύξηση του εισοδήματος των φτωχών είναι η έρευνα των Dollar and Kraay (2002), στην οποία αναφερθήκαμε και παραπάνω. Από τη συγκεκριμένη μελέτη προκύπτει ότι η ελαστικότητα του εισοδήματος των φτωχών ως προς το κατά κεφαλήν ΑΕΠ δεν διαφέρει σημαντικά από τη μονάδα (σε απόλυτους όρους). Αυτό σημαίνει ότι μία ποσοστιαία αύξηση του μέσου εισοδήματος κατά 1% οδηγεί σε αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος των φτωχών κατά το ίδιο ποσοστό.¹⁴ Παρόμοια ευρήματα προέκυψαν και στη μελέτη των Roemer and Gugerty (1997), οι οποίοι χρησιμοποίησαν τη βάση δεδομένων των Deininger and Squire (1996). Ορίζοντας τη φτώχεια με βάση το εισόδημα τόσο του 20% όσο και του 40% του φτωχότερου πληθυσμού, οι συγκεκριμένοι ερευνητές εκτίμησαν την ελαστικότητα ως προς το

14. Βλ. Kakwani et al. (2000) για μια μεθοδολογική κριτική μίας προγενέστερης εκδοχής της συγκεκριμένης μελέτης.

κατά κεφαλήν ΑΕΠ του 20% του πιο φτωχού πληθυσμού στο -0,921, και εκείνη του 40% του πιο φτωχού πληθυσμού πολύ κοντά στο -1. Στη μελέτη του Iradian (2005), όπου το όριο φτώχειας προσδιορίζεται στο 1 δολάριο την ημέρα, προέκυψε ότι μία ποσοστιαία αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ κατά 1% επιφέρει μείωση κατά 1,08% του ποσοστού του πληθυσμού που ζει κάτω από το όριο της φτώχειας. Τέλος, αξίζει να αναφερθούμε στα ευρήματα των Ravallion and Chen (1997), οι οποίοι χρησιμοποίησαν εναλλακτικούς δείκτες φτώχειας για τη διερεύνηση της σχέσης μεταξύ οικονομικής μεγέθυνσης και φτώχειας. Με εξαίρεση το δείκτη που ορίζει το μέσο εισόδημα ως το όριο φτώχειας –σύμφωνα με τον οποίο η ελαστικότητα της φτώχειας ως προς τη μεγέθυνση είναι μικρότερη της μονάδας– η χρήση όλων των υπόλοιπων δεικτών (50% και 75% του μέσου εισοδήματος, 1 δολάριο την ημέρα) έδειξε ότι η συγκεκριμένη ελαστικότητα είναι υψηλότερη της μονάδας. Σημαντικό μάλιστα είναι το εύρημα ότι το χάσμα φτώχειας αποτελεί τον πιο ευαίσθητο δείκτη στην αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, οδηγώντας στο συμπέρασμα ότι γενικά από την οικονομική μεγέθυνση ωφελούνται σε μεγαλύτερο βαθμό οι «περισσότερο» φτωχοί από τους «λιγότερο» φτωχούς. Σε επίπεδο χάραξης πολιτικής, τα αποτελέσματα των μελετών που αναφέρθηκαν παραπάνω καταδεικνύουν ότι η επίτευξη υψηλών ρυθμών οικονομικής μεγέθυνσης είναι μία ικανή συνθήκη για τη μείωση της φτώχειας, υποβαθμίζοντας την αναγκαιότητα για εφαρμογή αναδιανεμητικών πολιτικών και για βελτίωση των θεσμών κοινωνικής προστασίας.¹⁵

Όπως επισημάνθηκε παραπάνω, τα ερευνητικά ευρήματα άλλων μελετών αμφισβητούν τα προαναφερθέντα πορίσματα. Οι Ghura et al. (2002) επιχείρησαν να ερμηνεύσουν τη φτώχεια σε ένα σύνολο 137 χωρών την περίοδο 1960-1999.¹⁶ Ως ερμηνευτικές μεταβλητές στην ανάλυσή τους, εκτός από την οικονομική μεγέθυνση, χρησιμοποίησαν μία σειρά μακροοικονομικών μεγεθών. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της ανάλυσής τους –η οποία βασίστηκε στην τεχνική του GMM– η

15. Μία πρόσφατη μελέτη που αφορά συγκεκριμένη ανεπτυγμένη χώρα, όπου υποστηρίζεται η σημαντική επίδραση της οικονομικής μεγέθυνσης στη μείωση της φτώχειας, είναι αυτή του Lombardo (2009). Στο επίκεντρο της συγκεκριμένης μελέτης βρίσκεται η Ιταλία την περίοδο 1977-2004. Με βάση τα ευρήματα, το ποσοστό φτώχειας εμφανίζεται να μειώνεται κατά 2,5% όταν το ΑΕΠ μεγεθύνεται κατά 2,5%.

16. Τα στοιχεία που χρησιμοποίησαν αποτελούν επέκταση της βάσης δεδομένων των Deininger and Squire (1996).

ελαστικότητα του μέσου εισοδήματος των φτωχών ως προς το κατά κεφαλήν ΑΕΠ είναι σημαντικά μικρότερη της μονάδας.¹⁷ Οι Bleanay and Nishiyama (2004) χρησιμοποίησαν στη μελέτη τους ένα δείγμα χωρών για την περίοδο 1965-1990.¹⁸ Η φτώχεια μετρήθηκε με βάση το μέσο εισόδημα και το εισοδηματικό μερίδιο του 20% του πιο φτωχού τμήματος του πληθυσμού. Η οικονομική μεγέθυνση δεν προέκυψε να ερμηνεύει στατιστικά σημαντικά τη μεταβολή στο εισοδηματικό μερίδιο των φτωχών. Επιπρόσθετα, στις παλινδρομήσεις το μέσο εισόδημα των φτωχών εμφανίστηκε να αυξάνεται μόλις κατά 0,3% όταν το κατά κεφαλήν ΑΕΠ αυξάνεται κατά 1%. Οι Foster and Székely (2000) χρησιμοποίησαν έναν εναλλακτικό δείκτη για τον προσδιορισμό της φτώχειας, ο οποίος σταθμίζει το εισόδημα του κάθε ατόμου ή νοικοκυριού με βάση τη θέση του στην εισοδηματική κατανομή. Η έρευνά τους αφορούσε 20 χώρες για την περίοδο 1976-1999. Το βασικό τους συμπέρασμα ήταν ότι η μείωση της φτώχειας λόγω της οικονομικής μεγέθυνσης είναι μικρότερη όσο υψηλότερη είναι η στάθμιση των εισοδημάτων των φτωχών στον υπό κατασκευή δείκτη. Με βάση την ανάλυσή τους προκύπτει ότι η μεγέθυνση έχει μεν θετικές επιπτώσεις στα εισοδήματα των φτωχών, χωρίς όμως να υπάρχει μία ευθέως ανάλογη σχέση.

Σε μια άλλη μελέτη, η οποία αφορά 12 χώρες της Λατινικής Αμερικής, οι De Janvry and Sadoulet (2000) προχώρησαν σε ξεχωριστή ανάλυση της φτώχειας στον αγροτικό και τον αστικό πληθυσμό. Η φτώχεια ορίστηκε με βάση το ποσοστό του πληθυσμού που βρίσκεται κάτω από το όριο της φτώχειας. Στις παλινδρομήσεις τους, εκτός από την οικονομική μεγέθυνση, χρησιμοποιήθηκε μια σειρά άλλων μεταβλητών, όπως η αρχική φτώχεια, η αρχική ανισότητα και η εκπαίδευση. Εφαρμόζοντας τεχνικές panel, προέκυψε ότι μια οικονομική μεγέθυνση της τάξης του 1% επιφέρει ποσοστιαία μείωση του δείκτη φτώχειας στον αστικό πληθυσμό κατά 0,95%. Χρειάζεται ωστόσο να επισημανθεί ότι η επίδραση της μεγέθυνσης στη φτώχεια εμφανίστηκε να είναι σημαντική μόνο όταν η αρχική ανισότητα και η μεγέθυνση δεν είναι πολύ υψηλές και συγχρόνως όταν ο πληθυσμός χαρακτηρίζεται από υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης. Τα αποτελέσματα

17. Επιπλέον, οι συγγραφείς εντοπίζουν ότι ο χαμηλός πληθωρισμός, το υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης του πληθυσμού, η υψηλή ανάπτυξη του χρηματοοικονομικού τομέα και το μικρό μέγεθος του κράτους επιδρούν θετικά στη μείωση της φτώχειας.

18. Και σε αυτή τη μελέτη τα δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν βασίζονται στους Deininger and Squire (1996).

για τη φτώχεια στον αγροτικό πληθυσμό είναι παρόμοια, με την ελαστικότητα ως προς την οικονομική μεγέθυνση να είναι ίση με -0,75.

Ιδιαίτερη αναφορά χρειάζεται να γίνει και στη μελέτη του Bourguignon (2003), για την οποία ο συγγραφέας άντλησε δεδομένα από ένα σύνολο αναπτυσσόμενων και σε μετάβαση χωρών την περίοδο 1980-2003. Ο Bourguignon χρησιμοποίησε μια σειρά εναλλακτικών παλινδρομήσεων προκειμένου να εξετάσει την ερμηνευτική ικανότητα της οικονομικής μεγέθυνσης στο ποσοστό φτώχειας και το χάσμα φτώχειας. Σε μία πρώτη παλινδρόμηση, όπου ως εξαρτημένη μεταβλητή χρησιμοποιήθηκε η ποσοστιαία μεταβολή στη φτώχεια και ως μοναδική ανεξάρτητη μεταβλητή η οικονομική μεγέθυνση, προέκυψε ένας συντελεστής στατιστικά σημαντικός και μεγαλύτερος της μονάδας σε απόλυτους όρους (1,6%). Εντούτοις, όπως επισημαίνει ο Bourguignon, η ερμηνευτική ικανότητα της συγκεκριμένης παλινδρόμησης δεν εμφανίζεται να ξεπερνάει το 26%. Σε μία δεύτερη παλινδρόμηση χρησιμοποιήθηκε ως επιπρόσθετος ερμηνευτικός παράγοντας ο δείκτης ανισότητας *Gini*. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα το διπλασιασμό της ερμηνευτικής ικανότητας του μοντέλου, αναδεικνύοντας με αυτό τον τρόπο πόσο σημαντική είναι η οικονομική ανισότητα στην ερμηνεία της ετερογένειας των ποσοστών φτώχειας μεταξύ των χωρών που χρησιμοποιήθηκαν στη συγκεκριμένη ανάλυση. Σε μία τρίτη παλινδρόμηση εισήχθησαν επίσης ως μεταβλητές τα αρχικά επίπεδα φτώχειας και ανισότητας σε αλληλεξάρτηση με την οικονομική μεγέθυνση. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι η ελαστικότητα της φτώχειας ως προς τη μεγέθυνση είναι τόσο υψηλότερη όσο πιο χαμηλή είναι η αρχική ανισότητα και όσο μεγαλύτερο είναι το αρχικό επίπεδο της ανάπτυξης (το οποίο προσδιορίζεται από το λόγο του μέσου εισοδήματος προς το όριο φτώχειας). Ως προς τις παλινδρομήσεις που αναφέρονται στο χάσμα φτώχειας, παρατηρήθηκε ότι τα σχετικά R^2 είναι αρκετά μικρότερα από αυτά των αντίστοιχων παλινδρομήσεων για το ποσοστό φτώχειας. Το αποτέλεσμα αυτό, σύμφωνα με το συγγραφέα, αντανακλά τον περιορισμό που υπάρχει στην προσπάθεια να ερμηνευτεί το χάσμα φτώχειας χρησιμοποιώντας τις συγκεκριμένες οικονομετρικές τεχνικές.

Αρκετές από τις πρόσφατες εμπειρικές μελέτες που έχουν αμφισβητήσει τη σπουδαιότητα της οικονομικής μεγέθυνσης στο να επιφέρει από μόνη της σημαντική μείωση της φτώχειας επικεντρώνονται στις ανεπτυγμένες οικονομίες. Η έρευνα του Brady (2003) εστιάστηκε σε 18 ανεπτυγμένες χώρες για την περίοδο 1967 έως 1997. Οι ανεξάρτητες μεταβλητές που εισάγονται στο οικονομετρικό

μοντέλο για την ερμηνεία της φτώχειας περιλαμβάνουν –εκτός από την οικονομική μεγέθυνση– την παραγωγικότητα, την ανεργία και τα έσοδα του κράτους ως ποσοστό του ΑΕΠ (το οποίο χρησιμοποιείται ως μεταβλητή προσέγγισης του μεγέθους του κρατικού τομέα). Στην ανάλυσή του ο Brady χρησιμοποίησε ένα δείκτη σχετικής φτώχειας και έκανε διάκριση μεταξύ της φτώχειας που υπάρχει πριν από και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις. Η επίδραση της οικονομικής μεγέθυνσης στη φτώχεια εμφανίζεται στατιστικά σημαντική για τα εισοδήματα πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, με αντίθετο όμως πρόσημο από το αναμενόμενο. Η οικονομική μεγέθυνση δηλαδή έχει θετική επίδραση στη φτώχεια πριν από τις μεταβιβάσεις. Αντίθετα, δεν προκύπτει στατιστικά σημαντική επίδραση της οικονομικής μεγέθυνσης στη φτώχεια μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις. Για τη σχέση των υπόλοιπων μεταβλητών η μελέτη δεν καταλήγει σε κάποιο ξεκάθαρο συμπέρασμα.

Σε μεταγενέστερη μελέτη του Brady (2005), η οποία επίσης επικεντρώθηκε στον ίδιο πληθυσμό χωρών για την ίδια χρονική περίοδο, χρησιμοποιήθηκαν ως επιπρόσθετοι ερμηνευτικοί παράγοντες της φτώχειας διάφορες μεταβλητές που σχετίζονται με το κράτος πρόνοιας και με τις αναδιανεμητικές του παρεμβάσεις (όπως είναι οι κοινωνικές μεταβιβάσεις και οι δημόσιες δαπάνες για την υγεία). Σύμφωνα με τα ερευνητικά του αποτελέσματα, η οικονομική μεγέθυνση εμφανίζεται να μειώνει στατιστικά σημαντικά τη φτώχεια, αλλά η επίδραση της είναι αρκετά μικρότερη από αυτή που ασκούν στη μείωση της φτώχειας οι δείκτες οι οποίοι αφορούν το κοινωνικό κράτος. Σε παρόμοια συμπεράσματα κατέληξε και η πιο πρόσφατη μελέτη των Caminada et al. (2010), η οποία αφορά 28 χώρες του ΟΟΣΑ την περίοδο 1985-2010. Στο πολυμεταβλητό μοντέλο που χρησιμοποιήθηκε, η οικονομική μεγέθυνση δεν προέκυψε να έχει κάποια στατιστικά σημαντική επίδραση στο επίπεδο φτώχειας, ενώ αντιθέτως σημαντική εμφανίστηκε η ερμηνευτική ικανότητα των δημόσιων κοινωνικών δαπανών.¹⁹

19. Το σύστημα κοινωνικής προστασίας έχει φανεί ότι έχει σημαντικό ρόλο στη μείωση της φτώχειας και σε άλλες μελέτες που επικεντρώνονται σε ανεπτυγμένες χώρες, οι οποίες όμως δεν έχουν συμπεριλάβει ως ερμηνευτική μεταβλητή στις παλινδρομήσεις τους το ΑΕΠ (π.χ. Moller et al., 2003 και Palme, 2006).

4. Συμπεράσματα

Η άποψη ότι οι υψηλοί ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης μπορούν από μόνοι τους να οδηγήσουν σε μείωση της φτώχειας και της εισοδηματικής ανισότητας εξακολουθεί να αποτελεί μία από τις κυρίαρχες ρητορείες στη σύγχρονη ακαδημαϊκή βιβλιογραφία και στον δημόσιο διάλογο, με σαφείς επιδράσεις στη διαδικασία χάραξης και αξιολόγησης πολιτικών. Στην παρούσα μελέτη πραγματοποιήθηκε μια συνολική αποτίμηση τόσο της εν λόγω άποψης όσο και των εναλλακτικών προσεγγίσεων μέσα από την επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, η οποία περιλαμβάνει θεωρητικές και εμπειρικές αναλύσεις. Στο επίπεδο των θεωρητικών επιχειρημάτων έγινε περιγραφή των βασικών υποθέσεων και των αξιωματικών παραδοχών στις οποίες έχουν στηριχτεί οι διάφορες απόψεις. Παράλληλα, με την παρουσίαση των εναλλακτικών θεωρητικών σχημάτων αναδείχτηκαν συγκεκριμένες αδυναμίες και συγκεκριμένοι περιορισμοί των διαφόρων προσεγγίσεων στο χώρο αυτό.

Επιπρόσθετα, η επισκόπηση των εμπειρικών αναλύσεων κατέδειξε ότι η άποψη που θεωρεί την οικονομική μεγέθυνση ως πανάκεια για τη μείωση της ανισότητας και της φτώχειας στερείται επαρκούς εμπειρικής τεκμηρίωσης. Τα ευρήματα των μελετών εμφανίζονται πολύ διαφοροποιημένα, ανάλογα με τον εκάστοτε πληθυσμό αναφοράς, τις μεταβλητές που χρησιμοποιούν και τη μεθοδολογία ανάλυσης που εφαρμόζεται. Υπάρχουν αρκετές έρευνες στις οποίες αποτυπώνεται ένας σημαντικός ρόλος της αύξησης του ΑΕΠ στη μείωση των εισοδηματικών ανισοτήτων και της φτώχειας. Παράλληλα όμως εμφανίζεται και ένας μεγάλος αριθμός ερευνών όπου αμφισβητείται η ύπαρξη ενός τέτοιου ρόλου, κάτι το οποίο γίνεται περισσότερο εμφανές όταν στις υπό εξέταση παλινδρομήσεις περιλαμβάνονται και άλλοι ερμηνευτικοί παράγοντες της φτώχειας και της ανισότητας, όπως οι κοινωνικές μεταβιβάσεις, οι θεσμοί στην αγορά εργασίας και διάφορες μακροοικονομικές μεταβλητές. Επιπλέον, ιδιαίτερο ενδιαφέρον πα-

ρουσιάζει το γεγονός ότι η επίδραση της οικονομικής μεγέθυνσης στη φτώχεια και την ανισότητα εμφανίζεται αρκετά διαφοροποιημένη μεταξύ διαφορετικών χωρών ή/και ομάδων χωρών.

Με βάση τα παραπάνω, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι είναι ορθότερο η οικονομική μεγέθυνση να αντιμετωπίζεται ως ένας από τους πολλούς ερμηνευτικούς παράγοντες των εισοδηματικών ανισοτήτων και της φτώχειας, και όχι ως μία επαρκής συνθήκη για την αντιμετώπισή τους. Ο διανεμητικός ρόλος της οικονομικής μεγέθυνσης θα πρέπει να εξετάζεται σε αλληλεπίδραση με άλλους παράγοντες του κοινωνικού, του οικονομικού και του πολιτικού περιβάλλοντος μιας χώρας, όπως είναι το σύστημα και οι πολιτικές κοινωνικής προστασίας, οι θεσμοί στην αγορά εργασίας, το μακροοικονομικό περιβάλλον κ.λπ. Η διερεύνηση της αλληλεπίδρασης με αυτούς τους παράγοντες έχει καθοριστική σημασία για την κατανόηση των επιπτώσεων που έχουν οι μεταβολές του ΑΕΠ μιας οικονομίας στα φαινόμενα της φτώχειας και της εισοδηματικής ανισότητας. Μία δογματική προσκόλληση στην άποψη που θεωρεί ότι οι υψηλοί ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης στις σύγχρονες κοινωνίες μπορούν από μόνοι τους να αντιμετωπίσουν τις εισοδηματικές ανισότητες και τη φτώχεια περισσότερο συσκοτίζει παρά συμβάλλει στην ουσιαστικότερη κατανόηση και καταπολέμηση αυτών των φαινομένων.

- Aghion, P. and Bolton, P. (1997). "A theory of trickle-down growth and development", *Review of Economic Studies*, 64, pp. 151-172.
- Aghion, P., Caroli, E. and García-Peñalosa, C. (1999). "Inequality and economic growth: The perspective of the new growth theories", *Journal of Economic Literature*, XXXVII, pp. 1615-1660, December.
- Ahluwalia, M. (1976a). "Income distribution and development: some stylized facts", *American Economic Review, Papers and Proceedings*, 66 (2), pp. 128-135.
- Ahluwalia, M. (1976b). "Inequality, poverty and development", *Journal of Development Economics*, pp. 207-342.
- Alderson, A. and Nielsen, F. (2002). "Globalization and the great U-turn: Income inequality trends in 16 OECD countries", *American Journal of Sociology*, 107, pp. 1244-1299.
- Anand, S. and Kanbur, S.M.R. (1993a). "The Kuznets process and the inequality-development relationship", *Journal of Development Economics*, 40, pp. 25-52.
- Anand, S. and Kanbur, S.M.R. (1993b). "Inequality and development: a critique", *Journal of Development Economics*, 41, pp. 19-43.
- Arndt, H. W. (1983). "The 'trickle-down' myth", *Economic Development and Cultural Change*, 32 (1), pp. 1-10.
- Assane, D. and Grammy, A. (2003). "An assessment of the growth and inequality causality relationship", *Applied Economics Letters*, 10, pp. 871-873.
- Atkinson, A.B. and Brandolini, A. (2009). "On data: a case study of the evolution of income inequality across time and across countries", *Cambridge Journal of Economics*, 33, pp. 381-404.
- Barro, R. (2000). "Inequality and growth in a panel of countries", *Journal of Economic Growth*, 5, pp. 5-32, March.
- Blank, R. (2000). "Fighting poverty: Lessons from recent U.S. history", *Journal of Economic Perspectives*, 14, pp. 3-19.

- Bleanay, M. and Nishiyama, K. (2004). "Some international evidence on poverty alleviation and economic growth", *The European Journal of Development Research*, 16 (4), pp. 827-844.
- Borjas, G. (1994). "The economics of immigration", *Journal of Economic Literature*, 32, pp. 1667-1717.
- Bourguignon, F. (1990). "Growth and inequality in the dual model of development: The role of demand factors", *Review of Economic Studies*, 57, pp. 215-228.
- Bourguignon, F. (2003). "The growth elasticity of poverty reduction: explaining heterogeneity across countries and time periods", in Eicher, T. and Turnovsky, S. (eds), *Inequality and Growth. Theory and Policy Implications*, The MIT Press.
- Bourguignon, F. (2004). "The poverty-growth-inequality triangle", New Delhi: Indian Council for Research on International Economic Relations.
- Bourguignon, F. and Morrison, C. (1990). "Income distribution, development and foreign trade: A cross-sectional analysis", *European Economic Review*, 34, pp. 1113-1132.
- Brady, D. (2003). "The poverty of liberal economics", *Socio-economic Review*, 1, pp. 369-409.
- Brady, D. (2005). "The welfare state and relative poverty in rich Western democracies", *Social Forces*, 83 (4), pp. 1329-1364.
- Brady, D. (2006). "Structural theory and relative poverty in rich Western democracies", *Research in Social Stratification and Mobility*, 24, pp. 153-175.
- Calderón, C. and Chong, A. (2009). "Labor market institutions and income inequality: An empirical investigation", *Public Choice*, 138, pp. 65-81.
- Caminada, K., Goudswaard, K. and Koster, F. (2010). "Social income transfers and poverty alleviation in OECD countries", MPRA paper 20733, February.
- Cantillon, B., Marx, I. and van de Bosch, K. (2002). "The puzzle of egalitarianism: About the relationships between employment, wage inequality, social expenditures and poverty", Working Paper 337, Louxemburg Income Studies, December.
- Caselli, F and Ventura, J. (2000). "A representative consumer theory of distribution", *American Economic Review*, 90 (4), pp. 909-926.
- Chatterjee, S. (1994). "Transitional dynamics and the distribution of wealth in a neo-classical growth model", *Journal of Public Economics*, 54, pp. 97-119.

- Checchi, D. and García-Peñalosa, C. (2008). "Labour market institutions and income inequality", *Economic Policy*, 23 (56), pp. 601-649.
- Deininger, K. and Squire, L. (1996). "A new data set measuring income inequality", *The World Bank Economic Review*, 10 (3), pp. 565-591.
- Deininger, K. and Squire, L. (1998). "New ways of looking at old issues: Inequality and growth", *Journal of Development Economics*, 57, pp. 259-287.
- De Janvry, A. and Sadoulet, E. (2000). "Growth, poverty, and inequality in Latin America: A causal analysis, 1970-94", *Review of Income and Wealth*, 46 (3), pp. 267-287.
- Dimelis, S. and Livada, A. (1999). "Inequality and business cycles in the U.S. and European Union countries", *International Advances in Economic Research*, 5 (3), pp. 321-338.
- Dollar, D. and Kraay, A. (2002). "Growth is good for the poor", *Journal of Economic Growth*, 7, pp. 195-225.
- Eastwood, R. and Lipton, M. (2000). "Pro-poor growth and pro-poor poverty reduction: Meaning, evidence and policy implications", *Asian Development Review*, 18 (2), pp. 22-58.
- Fielding, D. and Torres, S. (2005). "A simultaneous equation model of economic development and income inequality", *Journal of Economic Inequality*, 4, pp. 279-301.
- Fields, G. (1980). *Poverty, Inequality and Development*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Foster, J. and Székely, M. (2000). "How good is growth?", *Asian Development Review*, 18 (2), pp. 59-73.
- Freeman, D. G. (2003). "Trickling down the rising tide: New estimates of the link between poverty and the macroeconomy", *Southern Economic Journal*, 70 (2), pp. 359-373.
- Freeman, R. B. (2001). "The rising tide lifts...?", Working Paper 8155, National Bureau of Economic Research.
- Ghura, D., Leite, C. A. and Tsangarides, C. (2002). "Is growth enough? Macroeconomic policy and poverty reduction", Working Paper 02/118, IMF.
- Gustafsson, B. and Johansson, M. (1999). "In search of smoking guns: What makes income inequality vary over time in different countries?", *American Sociological Review*, 64 (4), pp. 585-605.

- Haveman, R. and Schwabish, J. (1998). "Economic growth and poverty: a return to normalcy", *Focus*, 20 (2), pp. 1-7.
- Heshmati, A. (2004). "Growth, inequality and poverty relationships", Discussion Paper 1338, IZA.
- Iceland, J., Kenworthy, L. and Scopilliti, M. (2005). "Macroeconomic performance and poverty in the 1980s and 1990s: A state-level analysis", Discussion Paper 1299-05, Institute for Research on Poverty.
- Iradian, G. (2005). "Inequality, poverty and growth: Cross-country evidence", Working Paper 05/28, IMF.
- Jha, S. (1996). "The Kuznets curve: A reassessment", *World Development*, 24 (4), pp. 773-780.
- Kakwani, N. (2000). "Growth and poverty reduction: An empirical analysis", *Asian Development Review*, 18 (2), pp. 74-84.
- Kakwani, N., Prakash, B. and Son, H. (2000). "Growth, inequality, and poverty: An introduction", *Asian Development Review*, 18 (2), pp. 1-21.
- Kakwani, N. and Son, H. H. (2008). "Poverty equivalent growth rate", *Review of Income and Wealth*, 54 (4), pp. 643-655.
- Korzeniewicz, R.P. and Moran, T.P. (2005). "Theorizing the relationship between inequality and economic growth", *Theory and Society*, 34, pp. 277-316
- Kuznets, S. (1955). "Economic growth and income inequality", *American Economic Review*, XLV (1), pp. 1-28.
- Li, H., Squire, L. and Zu, H. (1998). "Explaining international and intertemporal variations in income inequality", *Economic Journal*, 108, pp. 26-43.
- Lombardo, V. (2009). "Growth and inequality effects on poverty reduction in Italy", MRPA.
- Moller, S., Huber, E., Stephens, J., Bradley, D. and Nielse, F. (2003). "Determinants of relative poverty in advanced capitalist economies", *American Sociological Review*, 68 (1), pp. 22-61.
- Moran, T. P. (2005). "Kuznets' inverted U-curve hypothesis: The rise, demise and the continued relevance", *Sociological Forum*, 20 (2), pp. 209-244.
- Osmani, S. R. (2000). "Growth strategies and poverty reduction", *Asian Development Review*, 18 (2), pp. 85-130.
- Palme, J. (2006). "Welfare states and inequality: Institutional designs and distributive outcome", *Research in Social Stratification and Mobility*, 24, pp. 387-403.

- Perez-Moreno, S. (2009). "An assessment of the capital relationship between growth and inequality in Spanish regions", *European Planning Studies*, 17 (3), pp. 389-400.
- Ravallion, M. and Chen, S. (1997). "What can new survey data tell us about recent changes in distribution and poverty?", *World Bank Economic Review*, 11 (2), pp. 357-382.
- Ravallion, M. and Chen, S. (2003). "Measuring pro-poor growth", *Economics Letters*, 78, pp. 93-99.
- Robinson, S. (1976). "A note on the U hypothesis relating income inequality and economic development", *The American Economic Review*, 66 (3), pp. 437-440.
- Roemer, M. and Gugerty, M. K. (1997). "Does economic growth reduce poverty?", Harvard Institute for International Development, March.
- Schumpeter, J. A. (1942). *Capitalism, Socialism and Democracy*, New York: Harper and Row.
- Son, H. H. (2004). "A note on pro-poor growth", *Economics Letters*, 82, pp. 307-314.
- Son, H. H. and Kakwani, N. (2008). "Global estimates of pro-poor growth", *World Development*, 36 (6), pp. 1048-1066.
- Stiglitz, J. (1969). "Distribution of income and wealth among individuals", *Econometrica*, 37 (3), pp. 382-397.
- Tam, H. (2008). "An economic or political Kuznets curve?", *Public Choice*, 134, pp. 367-389.
- Vicente, J. and Borge, L. (2000). "Inequality and growth: Inverted and uninverted U-shapes", *Applied Economics Letters*, 7, pp. 497-500.
- Volscho, T. (2004). "Income distribution in 14 OECD nations, 1967-2000: Evidence from the Luxemburg Income study", Working Paper Series, Luxembourg Income Study, August.

ISBN: 978-960-7402-53-0